

TREATY OF KARLOWITZ AND HISTORY OF DIPLOMACY

This article examines the Karlowitz peace negotiations of 1698-99 and the consequent treaty from the point of diplomatic history and the development of diplomacy. It argues that the peace negotiations at Karlowitz have not been accorded due importance by the students of diplomacy because of the prominence given to the shift in the balance between Turkey and Europe.

For the Ottoman Empire, the Karlowitz was significant as she had to accept serious territorial loses for the first time in her entire history. Yet, it is also important because the Ottomans for the first time negotiated a peace agreement with European powers, unlike the Ottoman *ditat* which was the case hitherto. Karlowitz was the first multilateral conference in which the Ottoman Empire took place together with the European states. Despite the absence of a trained body of diplomats, peace negotiations and the resulting agreement show that the Ottomans did well. Furthermore, they were quite at home with the accustomed practices of contemporary European diplomacy. Karlowitz also paved the way for the emergence of a diplomatic bureaucracy in the Ottoman Empire.

For the Europeans, Karlowitz signified more than the territorial gains by the Holy League powers of Austria, Russia, Poland and Venice. Karlowitz conference was the beginning of the series of multilateral conferences of European states system in the eighteenth century. As the English and Dutch envoys formally mediated between the Ottomans and the Holy League powers and the French informally participated via the French ambassador in Istanbul at various occasions, the Karlowitz meeting was truly a Europe-wide multilateral conference. It was one of the early multilateral conferences of the European states system. Therefore, the Europeans and Turks came to know each other at the negotiation table via Karlowitz. For the Russians, like Turkey, Karlowitz was the debut for multilateral conferences, where they, too, became familiar with the emerging principles of the modern European diplomacy.

In conclusion, it is not an exaggeration if we could say that Karlowitz signifies on the one hand the institutionalization and growth of the European states system and, on the other hand, a milestone in the integration of Turkey and Russia into the European system.

1917-1923 YILLARI ARASINDA İNGİLİZ BOĞAZLAR POLİTİKASI

Esin Yurdusev*

Giriş

Türk Bogazları ve onlarla ilgili diplomasi söz konusu olduğunda, ilgili aktörler arasında İngiltere'yi en birinci sırada saymak gerekir. Bilindiği gibi İngilizlerin Türk Bogazlarına yönelik politikaları, bütün ondokuzuncu yüzyıl boyunca varlığını sürdürmüştür, çok özel bazı gelişmeler sonucunda vucuda gelmiş; zaman içinde farklı uygulamaları oldu ise de, temel mantığını uzun süre muhafaza edebilmiş; bu sayede de İngiltere'nin siyasi ve askeri çıkarlarının korunmasında stratejik bir öneme sahip olmuştur. Bu durum 1915 yılına kadar sürmüştü ve bu yılda imzalanan İstanbul Anlaşması, İngiltere'nin Türk Bogazları ile ilgili olarak oluşturduğu ve ondokuzuncu yüzyıl boyunca sürdürdüğü bir politikamın da sonunu belirtmiştir.¹

Ruslarla yapılan ve savaş sonunda, İstanbul ve Bogazların yönetiminde Rusya lehinde değişikliklere gidileceğini vaad eden bu anlaşma,² bütün ondokuzuncu yüzyıl boyunca devam eden bir arayışın, mevcut şartlar çerçevesinde, İngiliz çıkarlarına en uygun bir biçimde sonuçlanması anlamını taşımıştır.³ Fakat İngilizler açısından olumlu gibi görünen bu sonuç, 1917 yılında Rusya'da yönetime gelen Bolşeviklerin, savaş öncesinde yapılan bütün gizli anlaşmalarla birlikte, Mart 1915 anlaşmasını da reddetmesi ile birlikte tamamiyle değişmiştir. Bu gelişme ve devamında birbirini izleyen olaylar dizisi,

* Leicester Üniversitesi

1 Bu konu ile ilgili bkz. Esin Yurdusev, "Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve Hindistan Üzerinde İngiltere'nin Bogazlar Politikası" Belleten, CLXIII, Ağustos 1999, sayı:237, s.559-595.

2 Bzde İstanbul Anlaşması olarak bilinmekte birlikte, tam bir anlaşma şeklinde olmayan ve karşılıklı vaatleri (aide-mémoire) içeren menhurler şeklinde ortaya çıkan bu dokümana, bazı kaynaklarda farklı isimler altında yerilmektedir. Örnekle olarak bkz. M.S. Anderson, "The Anglo-Franco-Russian Agreements of March-April 1915" Great Powers and the Middle East: Documents, (London: Robert Cueninham and Sons, 1970), ss. 158-160; Hurewitz, "The Constantinople Agreement, 4 March-10 April 1915" Diplomacy in the Near and the Middle East A Documentary Record 1914-1956, Cilt.II, (New Jersey: D. Van Nostrand Company, 1956), ss. 4-7.

3 Bilindiği gibi, bütün ondokuzuncu yüzyıl boyunca İngiliz stratejisinin en temel hedefi, Hindistan ve Hindistan'a giden yolların güvenliğini sağlamak üzere kurulmuştur. İngiltere'nin Türk Bogazları'na yönelik politikaları da bu temel hedefi destekler nitelikte olmuştur. Mart 1915'te yapılan anlaşmanın lugliline için en önemli noktasından birisi de, bu ülkenin, İran'ın Körfeze bakan bütün güney kıyıları boyunca, kontrolü ele geçirmesi olmuştur. Bu bölge uzun zaman Hindistan'ın stratejik şartlarından biri olarak kabul edilmiştir. Belki de bu önele atfen, Mart 1915'te yapılan anlaşma, İngiliz kaynaklarını bazılarındaki İran ile bağlantılı olarak değerlendirmekte, "Constantinople-Persia Agreement" olarak yer almaktadır.

Bogazlar Sorununu bir kez daha gündeme getirmiş ve mesele ancak 1923'te imzalanan, Lausanne Bogazlar Sözleşmesi (Lausanne Straits Convention) ile bir çözüme ulaşabilmıştır.

Trpkı ondokuzuncu yüzyıl boyunca olduğu gibi, İngiltere, yirminci yüzyılın ilk yarısında da, Bogazlar ve İstanbul ile ilgili sorunlar ve diplomasi söz konusu olduğunda, ilgili aktörler arasında en birinci sırada yer almış ve tarihi gelişmelerin oluşumunda etkin bir rol oynamıştır. Fakat, bu dönem politikalarında ve dolayısıyla, Bogazlar Diplomasisinde rol alan İngiliz Devlet adamları, bu Meseleyi ondokuzuncu yüzyıl öncülerinden çok farklı açılardan değerlendirmiş, soruna çözüm arayışlarını, öncüklerin tam tersi olan prensipler üzerinden yürütmüşlerdir. Ayrıca dönemin şartları ve Bogazlar sorununa yükledikleri, ondokuzuncu yüzyıl deneyimlerine göre farklılıklar arz etmektedir. Bütün bunlar ve Bogazlar Diplomasisinin baş aktörü, İngiltere'nin rolü, İngiliz devlet adamlarının meseleye bakışı ve onların İngiliz Bogazlar politikalarını yürütüş tarzları çerçevesinde değerlendirilecektir.⁴

1917-1919 arasındaki dönemde, geleneksel İngiliz Bogazlar politikasını oluşturan temel prensiplerde, iki önemli değişiklik gündeme gelmiştir. Birinci olarak İngiltere, neredeyse bütün ondokuzuncu yüzyılda sürdürülen bir politikadan kesin bir dönüşe işaret ederek, Bogazların bütün ülkelerin ticaret ve savaş gemilerine açık olması prensibini yerleşimneyi ve uygulanabilir kılmayı hedeflemiş; ikinci olarak ise, geleneksel İngiliz stratejisinin savunageldiğinin tam tersi bir biçimde, Bogazlar bölgesindeki Türk varlığını ve kontrolünü tamamıyla ortadan kaldırmayı istemiş ve buna göre politikalar belirlemiştir.⁵

Bogazlar meselesi ile ilgili temel sorunların çözümünde oluşturulan prensipler içinde, cezalandırmaya yönelik bir hedef de kapsayan bu temel politika değişikliğinin ana sebeplerini, savaş sırasında yaşanan büyük zorluklarda aramak gerekir. İngiltere, çok gerekli olduğu halde, Bogazlardan geçişi sağlayamamış ve Rusya'ya, Bogazlar yoluyla oluşturmak istediği malzeme hatını gerçekleştirememiştir. Dönemin en mükemmel deniz gücü büyük bir başarısızlığa imza atarken, onun karşısında hiçbir iddiası olmayan ve zayıflamakta olan bir güç, bütün savaş boyunca, Bogazları kapalı tutmayı başaramamıştır. İngiltere'nin prestijini oldukça zedeleyen bu başarısızlık savaş

⁴ Bu maktde, daha önce yvıyılmamış ve ondokuzuncu yüzyıl İngiliz Bogazlar Politikaların inceleyen makalelerin, bir devam niteliği taşımaktadır. Bkz. E. Yurdusev (1999), note 1.

⁵ Neredeyse bütün ondokuzuncu yüzyıl boyunca İngiltere Bogazların kapalılığı prensibini savunmuş, İstanbul ve Bogazların ise Türklerin elinde ve yönetiminde kalması için büyük bir çaba sarfmıştır. Yeni dönem İngiliz Bogazlar politikası ise, gerçinise, zaman zaman iniş çıkışlar olsa da büyük ölçüde konumuna çalışılan bu temel prensiplerin terk edildiğini göstermektedir.

en azından iki yıl daha uzatmış, ağır maddi ve manevi kayıplara sebep olmuştu. İşte bu teoribeden hareketle ve ileride benzeri sorunların tekrar etmesine imkan vermemek için, İngiliz Başbakanı Lloyd George, Bogazların statüsünde, yukarıda sözü edilen değişikliklerin yapılmasını en çok isteyen ve uzun süre de savunan kişi olmuştur.

1917-20 arası dönemdeki yeni bogazlar politikası, büyük ölçüde başarısızlığa mahkumdur. Çünkü doğası itibarıyla cezalandırmaya yöneliktir ve Lord Palmerston dan Edward Grey'e kadar bütün dış politika yöneticilerinin benzer temeller üzerinde yürüttükleri bir politikanın tam aksine, temel İngiliz dış politika çıkarlarını da desteklemektir. Savaş sonunda, devletler arasında Wilson'un prensipleri ile de beslenen yeni bir dünya düzeni kurulmaya çalışılırken, hedefleri içinde cezalandırmaya yönelik bir amaç olan bir politikanın uygulanabilmesi kolay görünmemektedir. Üstelik hedeflenen amaç gerçekleştirilmesinde kullanılan yöntemler hatalıdır, bu nedenle de karşı tepkinin oluşmasını güçlendirici bir etkiye yol açacaktır. Dolayısıyla beklentiler tam anlamıyla gerçekleştirilemeyecek ve İngilizlerin Bogazlara yönelik olarak oluşturdukları politikada, zaman zaman iniş çıkışlar, tereddütler, hatta imkansızlıklar yaşanacak ve Lausanne'a varam süreçte, giderek değişime zorlanacaktır. Yazının devamında bu konu irdelenecek, Lausanne'a uzanan dönem içinde, İngiliz Bogazlar Bogazlar diplomasisinin evreleri, farklı zaman dilimlerine ayrılarak incelenmeye çalışılacaktır.

1917'ye kadar İngiliz Bogazlar Politikası

1916 boyunca ve 1917'nin başına kadar gelişen İngiliz savaş hedefleri, 1915'de Rusya ile yapılan anlaşmanın maddeleri ile paralellik arzeder bir şekilde, Türklerin İstanbul ve Avrupa'dan çıkarılmasını amaçlar. Bu elbetteki, savaş sonundaki başarı ve İngiltere'nin, Türkiye'nin Asya topraklarındaki bazı çıkarlarının tahmin edilmesi ile yakından ilişkilidir.⁶ İngiltere'nin bu hedefine ve Türk topraklarının paylaşımına yönelik anlaşmalar Nisan 1917'ye kadar tamamlanır.⁷

⁶ Mesele, Arab topraklarının paylaşımı ve Hindistan'ın stratejik sınırlarına yakınlıklarıyla önem arzeden, Iran Körfezi ve Süveyş Kanalı'nın, gelecekte kimin tarafından kontrol edileceği konularını kapsıyordu. Bu görüşmeler sırasında İngiltere'nin politikalarında belirleyici olan en önemli faktör, savaş sonunda Rusya'nın Bogazlar, İstanbul'u ve Anadolu'da bazı yerlerin kontrolünü elde tutacağı varsayımıydı. Bkz. Macfie, *The Eastern Question 1714-1923* (London: Longman 1989), s. 59.

⁷ Mayıs 1916'ya kadar, İngiltere, Fransa ve Rusya arasında, Asya'daki Türk topraklarının paylaşımı konusundaki anlaşmalar tamamlanmıştı. Ortaya çıkan anlaşma için (Sykes-Picot) bkz. Hurewicz, *CIII II*, ss. 18-22. İkiy'a da sonradan Nisan 1917'de Londra

1917'nin başlarına gelindiğinde, İngiltere'de bir kabine değişikliği olur ve dönemin uluslararası diplomasisinde çok etkin olacak bir isim, David Lloyd George başbakanlığa gelir. Sert tavırlarıyla⁸ dikkat çeken bu devlet adamı, İngiliz politikalarının, dolayısıyla da Lausanne'a varan süreçte gelişen İngiliz Bogazlar diplomasisinin esas mimarıdır. İşte, Türklerin İstanbul'dan ve Avrupa'dan çıkarılmasını da isteyen ilk resmi İngiliz ve Müttefik savaş hedefleri, 1917'nin başında, İngiltere'deki bu yeni dönemde açıklanır.⁹

Yayımlanan ortak deklarasyonda, 1915'de İstanbul ve Bogazlar ile ilgili yapılan gizli pazarlıklar onaylanmasına, "Batı medeniyetine bütünüyle yabancı olan Osmanlı İmparatorluğunun, Avrupa'dan tamamiyle kovulması"¹⁰ gerektiği hararetle savunulmuş ve yine 1916'da, Türkiye'nin Asya topraklarının paylaşımına yönelik olarak gücünde gelen, gizli anlaşmalar için zemin hazırlanmasına, "Türklerin kötü yönetimi altındaki halkların özgürlüğü"¹¹ istenmiştir. Fakat somradan gelişen bırakım olaylar ve akabindeki tarihi süreç, bu güçlü ifadeleri, uygulanması çok zor bir duruma getirecek ve giderek geçersiz kılacaktır.

Kuşkusuz ki, 1917 yılına damgasını vuran ve önceden yapılan bütün planları altüst eden en büyük gelişme, Rusya'da ortaya çıkan büyük değişimdir. Ülkede kendini gösteren siyasi çalkantılar, arka arkaya yönetim değişikliklerine sebep olur ve giderek sistemin tamamıyla değişmesine neden olan bir devrim niteliğine kavuşarak, sonunda Bolşeviklerin yönetimi ele geçirmeleri ile nihayi şekli alır. Lenin'in önderliğindeki Bolşevikler, Müttefiklere karşı olan bütün yükümlülüklerini ve gizli anlaşmaların reddedildiğini ilan ederek,¹² içeriklerini

Adanması ile buna ekendi. Bu antlaşmanın metni için bkz. Hurewicz, Vollk, ss. 11-12. Londra Antlaşması'nın görüşmeleri için bkz. W. W. Gottlieb, *Studies in Secret Diplomacy During the First World War*. (London: George Allen and Unwin Limited, 1957), ss. 238-338.

8 A. J. P. Taylor, *English History 1914-1945* (London: Dook Club Associates, 1977), s. 73.

9 G. L. Dickenson, ed., *Documents and Statements Relating to Peace Proposals and War Aims* (London: George Allen and Unwin, Ltd., 1919), ss. 13, 21; A. J. P. Taylor, *Struggle for Mastery in Europe 1888-1918* (Oxford: At the Clarendon Press, 1954), ss. 555-557; C. J. Smith, *The Russian Struggle for Power: A Study of Russian Foreign Policy During the First World War*. (New York: Greenwood Publishers, 1969), ss. 450-453.

10 V. H. Rothwell, *British War Aims and Peace Diplomacy, 1914-1918* (Oxford: Clarendon Press, 1971), s. 65; Smith, s. 451. "Türklerin Avrupa'dan çıkarılması" demek, pratikte Türkiye'nin İstanbul ile birlikte, Edirne'nin de içinde bulunduğu Doğu Tarkya'nın tamamını kaybetmesi anlamını taşıyordu.

11 Taylor (1954), s. 451.

12 9 Nisan 1917'deki, Geçici Hükümet'in deklarasyonla, başka topraklar ve sınırlar üzerinde girer kullanarak haklarını korumaya karşı olduklarını ve self-determinasyon hakkını desteklediklerini ilan eder. Bkz. F. A. Golder, *Documents of Russian History 1914-17*. "The Provisional Government and War Aims, 9 April 1917" (Gloucester, Mass.: Peter Smith, 1964), ss. 329-331. Buna tabiihen Petrograd Sovyetleri 15 Mayıs 1917'de, önceki antlaşmaları tekerden ve savaş tazminatlarını ve toprak işlevlerini karşı olduklarını

açıklar,¹³ devamında da savuştan çekilir.¹⁴ İstanbul Antlaşması ile ilgili söylemlerinde en dikkatli çeken, İstanbul'un Müslüman ellerde kalması gerektiğini diye getirmeleridir.¹⁵ Bu Müttefikleri, dolayısıyla da İngiltere'yi oldukça zor bir durumda bırakır.

1917-1919 Arası Dönemde Gelişen İngiliz Bogazlar Politikası

Gerçekleşen devrimle Rusya'nın 1915 Antlaşmasında kristalize olan taleplerinden vaz geçerek, bir süre için kendi içine dönmesi, bütün onduklarıncu yüzyıl boyunca etkin olan Bogazlar Sorunu-Rusya bağlantısını ortadan kaldırmış; fakat asıl sorunun kendisini çözmeye yeterli olmamıştır. Müttefikler açısından, özellikle İngiltere düşünüldüğünde, Rusya'nın Bogazlar diplomasisinden çekilmesi olumlu bir gelişmedir.¹⁶ Bu şekilde gelecekte Rusların İstanbul ve Bogazları kontrol edemeyecekleri kesinlik kazanmıştır; bunun yanı sıra, ortaya konulan savaş hedeflerinde, Türklerin de olmaması öngörülmektedir. Bu iki unsur ortadan kalmış gibi görüldüğünde, ya da öyle varsayıldığına göre, ortadaki asıl soru, İstanbul ve Bogazlar kimin ya da kimlerin kontrolünde olacak ve nasıl bir sistem içinde olacaktır? İşte 1917-19 arası dönemin en büyük arayışı bu soruya cevap bulmaya çalışmaktır.

Bu dönemde Bogazlar ve İstanbul ile ilgili konularda İngiltere ve Amerika'nın daha etkin bir biçimde çalışmaları, esasen bunu da kendilerinin çözmesi gereken konular kapsamında gördükleri anlaşılıyor. Bu dönemde iki ülke, genel itibari ile, İstanbul'un ve dolayısıyla Bogazların milletler arası bir

açıklar. "Appeal by the Petrograd Soviet of Workers' and Soldiers' Deputies to the Socialists of All Countries, May 5, 1917" a.y., ss. 340-343. Rus Devrimi ve Müttefikler arasındaki ilişkiler için bkz. Taylor (1954), ss. 558-568.

13 Taylor (1954), s. 559; Edwards, s. 447.

14 Rusya, 5 Aralık'ta Brest-Litovsk'ta Almanlarla tek başına bir ateşkes imzalar. Devamında da, 3 Mart 1918'de, Brest-Litovsk'ta, Almanya ve onun Bağlıları ile Rusya arasında barış Antlaşması imzalanır. bkz. Hurewicz, ss. 31-33.

15 H. N. Howard, *The Partition of Turkey: A Diplomatic History, 1913-1923* (New York: Howard Fertig, 1966) s. 199. Rusların tüm Müslümanlara yönelik çağrısı ve İstanbul için söyledikleri için bkz. Hurewicz, "soviet Appeal to Muslim Workers in Russia and the East, 3 December, 1917" s. 27-28. Daha sonra 7 Aralık 1917'de yapılan açıklamada, Rusya'nın gizli antlaşmalarında, gayma dışına kısmı reddettiği ve bununla ilgili antlaşmaların geçersiz sayıldığına ilişkin ifadeler yer almıştır. "Appeal of the Council of People's Commissars of the R.S.F.S.R. to all Muslim Workers of Russia and the East, 7 December 1917" Anderson, ss. 165-166. 16 İngiltere, Bogazlar ve İstanbul konusunda Rusya'ya söz vermiş ve buna karşılık kendisi de, genel İngiliz stratejisine uygun bir takım karşılıklar almış; ama bütün bunları, büyük bir iç rahatsızlığı ile yaptığını söyleyebiliriz. Çünkü, Rusya'nın Bogazlar, İstanbul ve Anadolu'nun bazı doğu vilayetlerinde varlık gösterecek olması, biraz tedirgin edici olmuş. Anadolu toprakları ile ilgili daha sonraki paylaşımlar yapıldıkça, İngiltere hep Rusya faktörünü ve onun bir gün telidit oluşturmaya çalışacağı ihtimalini düşünerek planlar yapmıştır. Bu nedenle Rusya'nın gizli anlaşmalarındaki isteklerinden vaz geçmesi, aslında İngiltere açısından oldukça rahatlama olmuştur.

kontrolle sokulması (internationalized) konusunda görüş birliğine varırlar.¹⁷ Anna Burton ne şekilde gerçekleştirileceği konusunu henüz bir açıklık tasınamaktadır. Bu konu ile ilgili kapsamlı bir öneri, İngiliz Dış İşlerinin 1917 Ekiminde hazırladığı ve yeni savaş hedeflerini öneren bir memorandumla ortaya konulur.¹⁸ 1917 Ocagında açıklanan savaş hedeflerine kıyasla çok derin ortaya konulur. Savaşın devam etmesi, Boğazlar hem barış, hem bir farklılaşmaya işaret eden bu memorandumla göre, Boğazlar savaşın süresince de savaş zamanlarında olmak üzere bütün devletlerin savaş gemilerine sürekli olarak açık tutulmalıdır.¹⁹ İstanbul Türklerin elinde kalmaya devam edebilir, ama bu, şehrin ve Boğazların üzerinde hamilik görevi yürütecek olan, Birleşik Devletler'in kontrolü altında olmalıdır.

Dışişlerinin bu yeni yaklaşımı, Lloyd George tarafından da benimsenir ve İngiliz Boğazlar politikasını bu yeni yönüne göre biçimlendirmeye çalıştığı görülmektedir.²⁰ Giderek barış önerilerine de dönüşecek olan savaş hedefleri, büyük ölçüde netlik kazanmıştır, ama bunların hayata geçirilebilmesi için, esas itibarı ile, savaşın sona ermesi gerekmektedir. Osmanlı İmparatorluğu Almanya yanında savaşa devam ettiği sürece, barışa yakın zamanda ulaşmak mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla Osmanlı'ya, ikna etmek gerekmektedir. Daha önce de çeşitli zamanlarda gerçekleştirilmeye çalışılan bu hedefler, bu defa biraz daha ciddiye ve bizzat Lloyd George'un direktifleri ile ele alınır. 1917 Aralıkından 1918'in ortalarına kadar olan çabalar bu yöndedir.

Müttefiklerin barış önerilerinin Boğazlarla ilgili olan bölümünde, İstanbul Türkiye'nin başkenti olarak kalacak, Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı asker ve silahlan arındırılmış, tarafsız bir konuma getirilecektir (neutralization).²¹ Fakat bu görüşmelerden somut neticeler ortaya çıkmaz. Bu nedenle, Rusya ile Almanya arasında görüşmeler devam ederken, İngiliz hükümeti, Türkiye ile barış yapmak için son bir çabanın içine daha girer. Bununla paralellik arzeder bir biçimde, 5 Ocak 1918'de Lloyd George, bir

17 Bu konu ile ilgili bilgi, Colonel House'un anlatımına yer almaktadır. Naldeten, L. Evans, United States Policy and the Partition of Turkey, 1914-1924 (Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1965), s. 55.

18 Rothwell, s. 137.

19 Bu 1915'te hazırlanan ve Ocak 1917'deki savaş hedeflerinde de ısrarla edilen rejim anlayışını değiştirmeye gösteriyordu. 1915'te Rusya ile yapılan anlaşma sırasında İngiliz (desiderata) istekleri olarak konulan taleplerde, Boğazların bütün ülkelerin ticareti için serbest bırakılması isteniyordu.

20 Evans, s. 69. Bununla birlikte, zaman içinde İsviçre Paris'te sorunun çözümüne yönelik bir öneri geliştirmiştir. Buna göre, Boğazların kontrolü, Müttefikler Cemiyeti adına hareket edecek uluslararası bir komisyon tarafından yönetilmelidir. A. Mayer, Wilson vs. Lenin: Political Origins of the New Diplomacy, 1917-18 (New Haven: Yale University Press, 1959), s. 319.

21 İngilizce, 1914'te ve daha sonra 1915'te, Türkiye ile diğerlerinden ayrılarak, barış yapmak istemisti. Bkz. Rothwell, s. 123; A. L. Macfie, "The Status Question in the First World War, 1914-18", Middle Eastern Studies, Vol. 19, no. 1 (January 1983), s. 67.

22 Howard, s. 45.

süredir üzerinde çalışılan yeni savaş hedeflerini açıklar. Geçmiş yılın savaş hedeflerinden büyük ölçüde uzaklaşarak, oldukça ılımlı bir tavır sergileyen bu hedefler, bir barış önerisi haline de getirilir. Bu yeni yaklaşımda, Türkiye'ye savaşın hemen durdurulması karşılığında, Trakya ve İstanbul'u da içine alan, ağırlıklı olarak Türk olan topraklar üzerinde, bağımsız bir devlet olarak tanınacağı vaadinde bulunulur.²⁴ Bu arada, dönemin Boğazlar diplomasisinin iki temel aktörlerinden biri olan Birleşik Devletler'in başkanı Wilson, İngiliz Başbakan Lloyd George'un açıkladığı (5 Ocak 1918) yeni savaş hedefleriyle benzer noktalar içeren, ünlü Ondört Maddelik Barış Planını açıklar.²⁵ 8 Ocak 1918'de Kongreye sunulan bu planın XII. maddesi tamamıyla Osmanlı İmparatorluğu ve Boğazlar ile ilgilidir.²⁶ Tıpkı 5 Ocak İngiliz savaş hedeflerinde olduğu gibi, en kesin ve kararlı yaklaşım, Boğazlardan serbest geçiş hakkının olması noktasında belirir. Aslına bakılırsa bu, savaşın en başından sonuna kadar, Müttefiklerin üzerinde hemfikir oldukları, sonuç itibarıyla de, başarı sağlayabildikleri tek konudur.²⁷ Müttefiklerin 1918'in ortalarına kadar sarfın barış çabaları sonuçsuz kalır ve Türkiye savaşın çekilmez.

1918'in sonlarına gelindiğinde, Suriye cephesindeki yenilgiler ve Bulgaristan'ın Müttefiklere teslim olmasını takiben Osmanlılar da savaşta sınırlanmaya zorlanmaya başlamıştır. 14 Ekim 1918'de, Osmanlı Hükümeti, Başbakan Wilson'un ortaya koyduğu prensipler çerçevesinde barış yapmaya hazır olduğunu bildirir.²⁸ Buna takiben, 30 Ekim 1918'de, Mondros limanında, 25 maddelik Ateşkes imzalanır.²⁹ Müttefikler adına İngiltere, hem başlangıçtaki işlemleri yürüten, hem de sonrasında hükümetlerin uygulamasında aktif rol oynayan tarafır. Hiç vakit kaybedilmeden, ateşkesin Birinci Maddesine

23 Müttefiklerin başkanı olan, Türkiye'nin başkentini ya da Küçük Asya'nın ve Trakya'nın o zaman ve çok büyük toprakların Türklerin elinden alınması için savagmadıklarını, ya da Türk hükümeti ana topraklarındaki Türk İmparatorluğu ile onun başkenti İstanbul'un varlığını devamına karşı bir tavırlarını olmayacağına üste getiri. PRO, FO 800/206, Balfour to Bawthorpe, 9 August 1918, Dickinson, s. 109; Howard, s. 45; Sir Charles Peirce, Diplomatic History, 1713-1933 (London: Hollis and Carter Ltd., 1947), s. 323. Ayrıca, Lloyd George'un bu yeni savaş hedeflerini genel bir yorumu için bkz. Taylor, (1965), ss. 116-117.

24 Bkz. Macfie (1983), s. 68; R. B. Mowat, History of European Diplomacy, 1914-25 (New York: Longmans, Green and Company, 1927), s. 287; Howard, s. 45.

25 Başbakan Wilson'un Ondört maddelik prensipleri için bkz. Peirce, Appendix II, ss. 357-358; H.A.L. Fisher, A History of Europe (London: Edward Arnold, 1936), Appendix C, s. 1233.

26 Bu maddede için bkz. Howard (1974), s. 46; Macfie (1989), s. 116; Peirce, s. 357.

27 Bu noktadaki kararlılık, uzun süredir yerleşik hale gelmiş, Denizin Serbestliği (freedom of the seas) konusundaki Anglo-Amerikan geleneginin bir yansıması olarak da düşünülebilir.

28 Howard (1974), s. 47.

29 Ateşkesin maddeleri için bkz. Huterwitz, ss. 36-37.

istimaden, Çanakkale ve İstanbul Boğazları ulaşımına açılarak Kara Deniz'e geçiş yolu verilir.

Ocak 1919-Kasım 1919 Arasında İngiliz Boğazlar Politikası

1919'un başlarından itibaren ve Kasım ayı sonuna kadar gelişen İngiliz politikalarının iki temel hedefi olmuştur. Bunlardan birincisi, gelecekte, İstanbul Boğazların statülerinin ne olacağı ve nasıl bir idare biçimini içinde yönetilecekleri sorusuna bir cevap bulmak; ikincisi ise, Türklerin Avrupa'dan sürülüp sürülmemesi, daha açık bir ifadeyle, İstanbul'da Türk hükümraniğinin tanınıp tanınmaması meselesini bir sonuca bağlamak.³⁰

Paris Konferansı ile başlayan barış görüşmeleri, İngilizlerin üzerinde durduğu bu iki meselenin çözümlenmesi yolunda uygun bir zemin oluşturmuştur. Bu döneme kadar, İngilizlerin İstanbul ve Boğazlarla ilgili olarak geliştirdikleri uluslararası yönetim biçiminin açık ifadesi, tamamiyle Amerikan idaresi altında bir Boğazlar rejimi oluşturmaktır. Paris görüşmelerinin ortaya koyduğu seçkiyle, burada asıl yapılması gereken, Birleşik Devletler Başkanı Wilson'un böyle bir hareket tarzı konusunda ikna edilmesiydi. Buna ek olarak, Wilson prensipleri ile savas sırasında Müttefikler arasında yapılan gizli anlaşmalarda yer alan paylaşımlar da birbirlerine oldukça zıt bir yapı arz ediyordu. İşte Paris görüşmelerinin en temel işlevlerinden birisi, bu gizli anlaşmalarda hedeflenen ile, Wilson prensiplerini bağdaştırabilecek bir yöntemi bulmaya çalışmak olmuştur. Ara yol, toplantıların en başında kurulan Milletler Cemiyeti bünyesinde oluşturulacak bir manda sistemi³¹ olarak formüle edilmiştir. (30 Ocak 1919).

Oluşturulan bu yeni formüliden yola çıkarak, 14 Mayıs'da Lloyd George, esas itibarıyla Harold Nicolson³² tarafından, Osmanlı İmparatorluğunun yeniden organizasyonu üzerine hazırlanan planı başkanı Wilson'a sunar. Bu planın ilk maddesi, yukarıda sözü edilen birinci mesele ile ilgilidir, dolayısıyla, İstanbul³³ ve Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları düşünülen topraklar üzerinde³⁴

30 Bu planla, İstanbul'un da Türklerin elinden alınması anlaşılmaya geliyordu.

31 Manda sistemi konusunda geniş bilgi ve tartışmalar için bkz. Evans, ss. 89-107.

32 Harold Nicolson, Yunanistan ve Arnavudluk meselelerini incelemek üzere oluşturulan komisyonda İngilizlere 'yi temsilci etti.

33 Bu, İstanbul şehri, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını, Marmara Denizini ve onun devranındaki birçok toprak parçasını içerir.

34 O dönemi anlatan kaynaklarda ifade bu şekilde değil, direkt olarak Ermenistan (Armenia) olarak verilmektedir.

Amerikan mandası oluşturulmasını öngörür.³⁵ Uzun süre karşı tavrı almamasına rağmen³⁶, Başkan Wilson, Haziran ayı sonlarına doğru, Nicolson tarafından kaleme alınan iki öneriyi, Senatonun onayına sunulmak şartıyla kabul eder.³⁷

İngilizlerin üzerinde durduğu ikinci sorun: 'İstanbul'daki Türk kâkimiyetinin tanınıp tanınmaması, ya da Türklerin Avrupa'dan silinip silinmemesi,' meselesidir. Enteresan bir biçimde, hem Lloyd George hem de Wilson bu konuda ortak bir tavır benimserler; öyle ki, iki liderin benzer yaklaşımlar içinde olduğu, neredeyse tek sorundur. Onlar açısından bakıldığında, Türklerin lehine oluşturulan barış hedefleri, savaşın sonlandırılmasına yeterli olmamıştır. Bu nedenle her iki lider de, daha önce oluşturulan yunusatılmış savaş hedeflerinden çok uzaklaşarak, bir kez daha, Türklerin Avrupa'dan çıkarılmasından yana kesin bir tavır alır.³⁸

Konferans sırasında, Osmanlı ile yapılacak Barış Antlaşmasının şartları belirlenemese de, bununla dolaylı olarak ilgili, ama giderek sorunun tam da merkezine oturacak, çok önemli bir karar alınır. Lloyd George, Clemenceau ve Wilson'un tasarrufu ile, Mayıs ayında³⁹, Yunanlıların İzmir'e asker çıkarmasına izin verilir. Burada Wilson'un büyük desteği inkar edilemezse de, kararın asıl mimarı yine İngiliz Başbakanı Lloyd George'dur.

Arka planda, Lloyd George'un bu yöndeki kararını destekleyen ve besleyen belli sebepler söz konusudur. Bunlardan birincisi, Müttefikler arasında, başlangıçta götüğü ayrılığı şeklinde belirten; ama giderek güvensizliğe varan anlaşmazlıkların ortaya çıkmasıdır. Bu durum Paris Konferansı sırasında ve özellikle İtalya ile, Müttefiklerin geri kalanı arasında hissedilmeye başlanmıştır. Bilindiği gibi, her ne kadar Müttefikler, bu kelimenin anlamı itibarı ile, belli bir birlikteliğin içinde yer almakta idiyse de; savaşın en başından beri pek çok konuda farklı bakış açıları sergilemişlerdir. Osmanlı Meselesi gündeme geldiğinde ise durum iyice karışır; çünkü, savaş sırasında

35 Bu planın diğer maddeleri, Yunanistan, Fransa ve İtalya'nın manda rejimi altında, Osmanlı topraklarında hangi bölgeleri kontrol edeceğini belirtiyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Howard (1974), 64.

36 Wilson daha küçük bir gücün (dilek olarak) bu işi yürütmesinin daha iyi olduğunu düşünüyordu. Ona göre, 'Amerikan halkı böyle bir Mandayı bir kazanç gibi değil, büyük bir yük olarak algılayacaktır.' Bkz. D. Lloyd George, *Memoirs of the Peace Conference* (New Haven: Yale University Press, 1939), Cilt. I, ss. 117-118.

37 Howard (1974), 64. 70. Burada tartışılan Birleşik Devletlerin mandasın altında oluşturulacak ayrı bir Boğazlar Devletidir. Fakat onlar için asıl mesele, Türklerin İstanbul'u kaybedip kaybetmeyecekleri değil, Batı Talya'ya yeni Boğazlar Devletine bağlanıp bağlanmayacağıdır.

38 Wilson'un bu konudaki görüşleri için bkz. Howard (1974), s. 70. Lloyd George'un bu konudaki düşünceleri için bkz. David Lloyd George, *Cilt II*, 807-813; Lloyd George, *Parliamentary Debates* (Commons), Vol. CXXIII (December 18, 1919), ss. 767.

39 Kazan 6 Mayıs da alınan ve 15 Mayıs'da da uygulanmıştır.

yapılan gizli anlaşmalardaki paylaşım, hangi ülkenin, asıl olarak hangi yerleri ve hangi sınırlar içinde kendi payı olarak göreceği meselesini tam olarak belirleyememiştir. Bu durum özellikle, Müttetiflere sonradan katılan Yunanistan ve İtalya için geçerlidir. İki devletin ilgi alanları ve çıkarları İzmir'de çatışmıştır.⁴⁰ Lloyd George, Paris görüşmeleri sırasında daha çok Yunanistan'dan yana bir tavır takınarak,⁴¹ İtalyan taleplerine karşı sığuk bir bakış açısı sergiler.

Bütün bunlar İtalya'nın Müttetiflere, özellikle de İngiltere'ye olan güveninin giderek azalmasına neden olarak, onu kendi başına hareket etme noktasına getirir. En sonunda da bu ülke, Müttetiflerin onayını beklemeden, Mondros Ateşkes Anlaşmasının 7. Maddesine dayanarak, Antalya'ya asker çıkarır.⁴² İtalya'nın tek taraflı olarak ortaya koyduğu bu girişim, aslında biraz aceleci ve zamansızdır, dolayısıyla vaktinden önce bir hareketin oluşması sonucunu doğurmuştur. Tam da Paris Barış görüşmeleri sırasında ortaya çıkan bu gelişme, İtalya'nın İzmir'e de asker gönderileceği ihtimalini gündeme taşır. İşte bu tehlikeyi bertaraf etmek ve İtalya'nın daha ileri bir hareketini durdurabilmek için⁴³, o an elde var olan en yakın gücün, yani Yunanlıların İzmir'e asker çıkarması kararı alınır.

Kuşkusuz ki, bu kararın böylesine çabuk alınmasının, geri planda başka nedenleri de mevcuttur. Lloyd George, Stratejik olarak Akdeniz'deki İngiliz çıkarları noktasında değerlendirdiğinde, Yunanistan'ı bölgede yükselen ve İngiltere'ye en yakın güç olarak görmüş; dolayısıyla, bu ülkenin varlığını çok önemsemiştir.⁴⁴

40 Yunanistan, Batı Anadolu'da Ege kıyılarına, özellikle de İzmir ve çevresini, kendi irkından olan insanları da yasadığı düşüncesiyle, kendi elini alan olarak telakki ediyor, dolayısıyla da kendi yönetimi altında görmek istiyordu. Onun bu yaklaşımı, belirlenmiş sınırlarda Birleşik Devletler ve İngiltere tarafından da desteklenmiştir. İtalya ise yapılacak gizli anlaşmalar gereği, Anadolu toprakları üzerinde, Gineyde Antalya ve çevresi ile, İzmir'e kadar uzanan ve orayı da içine alan hatları kendisine verilmesini gerektirdiğini düşünüyordu. Bu yaklaşım ise İngiltere ve Amerika tarafından desteklenmemiştir. Hatta bir ara Anadolu'nun merradlarına bölünerek paylaşım görüldükten, İtalya'nın utanman devre dışı bırakılması bile düşünülmüştür. Howard (1974), 67.

41 İzmir'in Yunan merradas altında olması istenmiş, On iki Adamın ve Rodos'un da, İtalya tarafından Yunanistan'a verilmesi önerisi getirilmiştir. Nicholson (1934), s. 106.

42 M.E. Vapp, The Making of the Modern Near East 1792-1923, (London: Longman, 1987), s. 308.

43 Nicholson (1934), s. 106; Fisher, s. 1179; Vapp, s. 308. Bazı kaynaklar, Yunanlıların İzmir'e asker çıkarması ve işgal hareketini, Ateşkes anlaşmasının 7. maddesini uygulamaya koymak için yapıldığına belirtirler. Bununla birlikte, savaş koşullarında, Anadolu'nun Batı kıyılarında, Yunanistan gibi bir alternatif olması, özellikle savaş koşullarında, İngiltere için büyük bir önem taşıyacaktır.

44 İleride doğu bahçelerinde, Rusya'nın Boğazları kullanımını uzun süre engelleyemeyeceği açıktır. Özellikle Boğazların bütün ilhiklere açık olması savunulurken, Dolayısıyla, Hindistan'a yönelik bağlantı yollarının güvenliği düşünüldüğünde, Ege havzasında ve Anadolu'nun Batı kıyılarında, Yunanistan gibi bir alternatif olması, özellikle savaş koşullarında, İngiltere için büyük bir önem taşıyacaktır.

Bütün bunları destekleyen bir başka unsur da Yunan Başbakanı Venizelos'tur. Venizelos oldukça etkili bir kişiliktir ve Aralık 1912'de Venizelos'la ilk karşılaşması sonunda Lloyd George onu "Büyük bir adam, çok büyük bir adam"⁴⁵ olarak nitelendirmiştir. İngiliz Başbakanı'nın Venizelos'a duyduğu bu saygı, sonrasında Venizelos'un Müttetiflere sergilediği bağlılıkla gelişerek, tam bir güvenc ve inanca dönüşmüştür. Fakat bütün bu olumlu düşüncelerin ve beklentilerin aksine, İzmir'de başlayan Yunan askeri hareketin en başından itibaren, normal bir işgal ve düzenli bir ordunun davranışı olmaktan çıkarak, durdurulamaz bir katliam şeklini almış ve savaş sonrası dönemde herkezin geleceğini çesitli açılardan etkileyecek en kritik olay niteliğini kazanmıştır.

Nasıl ki 1915 Çanakkale Harekati, Müttetifler açısından, savaşın girişimini olumsuz etkileyen tarihi bir hatadır, Yunanlıların İzmir'e asker çıkarmasına izin verilmesi kararı da, savaş sonrası dönemin benzer bir tarihi yanlıdır. Savaşın başından beri zar zor yürütülen bir İttifakın dağılıpının ilk adımını teşkil etmiş, fakat tam tersi olarak da, buna karşı oluşan tepki, Türk ulusal hareketini birleştirip bütünleşiren bir yapı taşıını oluşturmuş ve Kurtuluş mücadelesini hızlandırmıştır.

Bu dönem İngiliz politikalarını bütünüyle yöneten ve yönlendiren Lloyd George'un öngörülerinin, varsayımlarının ve dolayısıyla kararlarının belirlenmiş yanlıları vardır. Birincisi, Türkiye'nin ateşkes anlaşması sonrasında, tam bir teslimiyet içinde olduğunu varsayması, bu ülke ile yapılacak barış Antlaşmasının da, sadece Müttetifler arasında kararlaştırılmaya kalan, tekniği bir mesele olduğunu düşünmesidir. İkincisi, Yunanistan'ın İzmir'e asker çıkarması kararını verirken, Osmanlı'nın yakın tarihi geçmişini yeterince değerlendirmemesi; bir Yunan ve İtalyan işgali durumunda, bütün tablounun değişeceği ve Türklerin bunu asla kabul etmeyeceği yönündeki ciddi uyarıları da göz ardı etmesidir.⁴⁶ Üçüncüsü, savaş sonu dönemindeki bütün politikaların merkezine Amerika'ya oturtması ve bu ülkenin Avrupa meselelerinde etkin bir güç olarak devam edeceğini varsaymasıdır. Bu o kadar böyledir ki, bütün savaş sonrası düzenlemelerde, öncelikle bu ülke ile anlaşılmalıya çalışılmış, onun onayı aranmış, diğer Müttetif ülkeler ikinci sırada değerlendirilmiştir. Bu nedenle Amerikan Senatosundan gelen haberin, İngiliz politikalarını yönetenler

Nicholson (1934), s. 97. Bu durum İstanbul'da ve Boğazlarda, Birleşik Devletlerin olası varlığı ile de birleşince, İngiliz çıkarları için oldukça uygun bir ortamı oluşturmaktadır.

45 Vapp, s. 307.

46 Türklerin tavırını böyle gözetilmesini, bunun uyarısı, daha Ateşkes anlaşması imzalanırken, Osmanlı delegasyonunun Başbakan Rauf Bey tarafından İngilizlere yapılmıştır. Macfie (1983), s. 68; Macfie (1989), 64.

üzlerinde oldukça sarsıcı bir etkisi olmuştur. İngiliz Parlamento'su, Versailles Barış Antlaşmasını ezici bir çoğunlukla kabul eder ve Wilson'un prensiplerini alkışlar.⁴⁷ Amerikan Senatosu, aynı Antlaşmayı büyük eleştirilerle karşılamış,⁴⁸ sadece Antlaşmayı red etmele kalmamış, Milletler Cemiyeti Sözleşmesini de onaylamamıştır. (19 Kasım 1919). İşte bu, İngilizler açısından gerçekten de beklentinin çok dışında bir sonuç olmuş⁴⁹ ve sonraki dönemin bütün gelişmelerini etkilemiş, hatta değiştirmiştir.

Aralık 1919- Ocak 1920 Arasında İngiliz Boğazlar Politikası

Birleşik Devletler'in Versailles Antlaşması'nı red etmesi, İngilizlerin savaş sonrası dönemdeki Boğazlar politikasında, gerçekten temel bir değişikliğe yol açacak ilk gelişmedir. Versailles Antlaşması'nın reddi, aslında, Boğazlardaki manda rejiminin de reddi anlamına gelmiştir. Bunun hemen akabinde Amerika, Avrupa meselelerinden de çekileceğini ilan etmiştir.⁵⁰ Bu aynı zamanda, Birleşik Devletlerin Türkiye ile ilgili problemlerin çözümünden de çekilmesi demektir.

Buyesi bir durumun Boğazlar diplomasisi söz konusu olduğunda tek anlamı, ne İngiltere, ne de Fransa'nın dolurmak istemediği sorunlu bir yerde (Boğazlar), yeniden bir güç boşluğunun ortaya çıkmasıdır. İşte bu dönemde İngilizler bir kez daha, bizzat kendilerinin çözmesi gereken o eski problem, 'Boğazlar Meselesi' ile, başbaşa kalmıştır.

Bu arada yıl sonuna doğru, İngiliz Dış İşlerinde bir değişiklik olmuş ve Balfour'un yerine görevi, Türkiye ile ilgili meseleler söz konusu olduğunda adı hep gündemde olan, Lord Curzon devralmıştır.⁵¹ Şimdi işler eksisinden daha karışık ve çözümleni gereken bir Türkiye problemi vardır. Geçiklen her günün Barış antlaşmasını biraz daha zora soktuğunu Curzon çok iyi bilmektedir.⁵² Gerçekten de, İtalyan ve Yunan işgali Anadolu'daki ulusal

hareketin ivme kazanmasını etkilemiştir.⁵³ Dolayısıyla zaman ve Barış Antlaşmasının imzalanmasındaki gecikme, Müttefiklerin aleyhine işlemektedir.

Bu olumsuz gidişi bir noktadan yakalayıp durdurabilmek ve tersine çevirebilmek için Curzon, elde kalan tek muhatap olan Fransa ile resmi görüşmeleri başlatmakta gecikmez. Aralık 1919'da Londra'da Dış İşleri Bakanlığında başlayan görüşmeler⁵⁴, bu ay içinde, karşılıklı müzakerelerle devam eder. Burada gündeme gelen en önemli konu, Boğazların kontrolünün ve İstanbul'un idaresinin nasıl bir sistem üzerine oturulacağıdır. En sonunda oluşturulan ve Fransa'nın da onayladığı taslak, büyük ölçüde Curzon'un formüle ettiği maddeleri içerir. Bu "Curzon Planı", Türklerin Avrupa'dan çıkarılmasını, İstanbul'un ve Boğazların uluslararası bir organizasyonun yönetimine bırakılmasını⁵⁵, Anadolu topraklarındaki Türk hükümetlerinin ise, yabancı danışmanlar ve ekti alanlarına tabi olarak devamını öngörür.⁵⁶

Her ne kadar, zihinleri uzun süredir meşgul eden Türkiye Meselesinin, nihayet sonuna yaklaşılmış gibi görünse de, bu konuda, kabine içinde bir süredevam eden huzursuzluk ve görüş ayrılıkları⁵⁷ İstanbul ve Boğazlar konusunda iyice belirginlik kazanır. Dolayısıyla, iki ayrı görüşün ve savunucularının savaşına dönüşür. Türklerin İstanbul'daki varlığını, Avrupa'nın içindeki bir ülsere benzeten Curzon⁵⁸, bunun tedavisi için 'kesin ve kararlı bir operasyonla'⁵⁹ Türklerin Avrupa'daki topraklardan sökülüp atılmasını; İstanbul ve Boğazların ise başka ellerin güvenliğine bırakılmasını savunur. Türklerin İstanbul'daki hakimiyet hakkının devamından yana olan Edwin Montagu ise, daha 1917'den bu yana, İngiliz savaş hedefi olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun yok edilmesi fikrine süreklilik olarak karşı çıkmıştır.⁶⁰ Montagu'nun en büyük

47 Taylor (1977), s.133.

48 Nicolson (1934), s. 111; Evans, 233.

49 Çinkü, mecliste Antlaşmanın tamamı üzerinde Wilson etkin bir rol oynamıştır. Bkz. Grant and Temperley, 428-429.
50 Evans, ss. 237-238.

51 Lord Curzon 1919 yazı boyunca, gayretlemleri olarak Dış İşleri Bakanının görevlerini yerine getiriyordu. Kasım ayında bu görevi resmî olarak Balfour'dan devralmıştır.

52 Nicolson (1934), ss. 78, 79.

53 Nicolson (1934), 112.

54 Bu görüşmelerle ilgili bkz. Nicolson (1934), 107; Nicolson (1939), s. 343.

58 Nalekden Lloyd George, Cilt II, s. 658. Lloyd George'da Türkler için buna yakın fikir benzerine yapmış. Türklerin Avrupa'daki varlığını Kaiser'e benzetmiştir. Bkz. Nicolson (1934), s. 96.

59 Nalekden Nicolson (1934), s. 76.
60 Rothwell, s. 127.

Türkiye'nin parçalanmasının Hindistan'da ve Britanya İmparatorluğu'nun diğer Arap bölgelerindeki Müslümanlar⁶¹ arasında huzursuzluğa ve infiale sebep olacağıdır.⁶² Fikirleri Curzon ile çatisse da Montagu, kabinein diğer üyelerini ikna etmekte başarılı olur.⁶³ Sonuç itibari ile, Ocak 1920'de toplanan İngiliz kabinesi, Başbakan ve Dış İşleri Bakanı'nın politikalarını adeta çiğneyerek, Türkleri Avrupa'dan silme çabalarına bir son verme ve onların İstanbul'daki hükümetin haklarını sürdürmelerine izin verne kararı alır.⁶⁴ Bu İngilizlerin Bogazlara yönelik politikaları açısından çok tarihi bir karardır.⁶⁵ Ayrıca bu, İngiltere'nin, savaş sonu döneminde temel prensiplerini oluşturduğu bir politikadan yavaş yavaş çekilişinin de ilk adımını teşkil etmiştir.

Akabinde gelişen İngiliz Bogazlar Diplomasisi, giderek savaş zamanı ihtiraslarını uzaklaşmış ve barış zamanı gerçeklerinin yaşandığı yeni bir döneme girmiştir. Bundan sonra oluşturulan bütün taslak planların, Türklerin İstanbul'daki varlığını, şu veya bu şekilde kabul ederek hazırlanması gerekmiştir.

İstanbul Meselesi'nin bu şekilde bir sonuca bağlanmasının en belirleyici faktörlerinden birisi, Hindistan tartışmasıdır.⁶⁶ Bilindiği gibi ondokuzuncu yüzyıl boyunca İngiliz Politikacıları, Bogazlar ve Bogazların güvenliği meselesini, hep Hindistan ve Hindistan'a giden yolların güvenliği bağlamında değerlendirmiş;⁶⁷ Türklerin İstanbul ve Bogazlardaki hükümetini ise, bu ilişki çerçevesinde en güvenilir unsur olarak görmüşlerdir.⁶⁸ Garip bir tecelli olarak, Kabinenin İstanbul ile ilgili kararında, Bogazlar ve İstanbul, yine

61 Yakasık yemmiş milyon Hindistan'da, birkaç milyon da Mısır ve Sudan'da vardı. Bu halıyla, Bekki de denemini en büyük Müslüman adınısuna bıraktıran İmparatorluğu İngiltere'ye yoldı.

62 Nicolson (1934), 112. Aslında onun bu endişeleri pek de temelsiz değildir. Dala 17 Mayıs'da, Hindistan'da yaşayan Müslümanların ıleri gelenlerinden bir heyet, Paris'deki konferansa gelecek. Türk arkama kendisine ait topraklar üzerinde birtanahlıklarla korunmasını, Sultan'ın da sadece Türklerin değil, bütün Müslüman dünyasının idarlığını sürdürmesini istemiyeli. Çok erken belirtir ki bu insanlar, Türkiye'nin parçalanmasına kesinlikle karşıdır. Evans, s. 167.

63 W. Churchill, The Aftermath (London: Thornton Butterworth Limited, 1929), s. 514; Nicolson (1934), 113.

64 E. L. Woodward and Rohan Butler et al., eds., "Memorandum by Earl Curzon on the Future of Constantinople," Documents on British Foreign Policy, 1919-1939, 20 Vols., (London: His Majesty's Stationary Office, 1947-1976) Vol. 4, no. 646, ss. 992; M. Kent, "Great Britain and the End of the Ottoman Empire," eds., M. Kent The Great Powers and the End of the Ottoman Empire (London: George Allen and Unwin, 1984), s. 192; Nicolson (1934), 112-113.

65 Çıktı bu İngiliz kabinesi ün tarihinde, Bogazlar konusuyla ilgili olarak, Başbakan ve Dış İşleri Bakanının politikalarını red ettiği dipnotu karardır. Diğerleri için bkz. Yurdusev, s. 574, 587.

66 Parlamentoary Debates, 125 (1920), ss. 1962-64.

67 Onaekleri için bkz. Yurdusev, s. 594.

68 A.Y., 562.

Hindistan'la ilgili olarak ele alınmıştır. Fakat bu defa, Hindistan'ın güvenliği, buraya ulaşan yolların korunması ya da gelebilecek dış tehditler kapsamında değil, ama belki çok daha önemli bir noktadan, içeriden gelebilecek tehditler bağlamında incelenmiştir.

Kabine'nin, İstanbul'un Türk varlığını destekleyen kararını arka planda besleyen bir başka tartışma noktası da, Türkleri İstanbul'dan çıkarmak gerektiğinde, mevcut askeri imkanların, bunu ne derecede sağlayabileceği konusuydu. Tartışmaların geldiği nokta, İngiltere'nin bunu empose edecek ya da zorlayacak bir askeri gücünün olmadığını ortaya koyuyordu.⁶⁹ General Henry Wilson ve Churchill, bu görüşün önde gelen savunucularıydı. Churchill'in naklettiği kadıyla, Kabine'ye yöneltilen, "askerlerimiz olmadan, Türkleri İstanbul'dan nasıl süreceksiniz?"⁷⁰ sorusuna tatmin edici bir cevap alamamıştı. Dolayısıyla, bu karar öncesindeki, hem Hindistan, hem de askeri güç tartışmalarının vardıgı sonuç, İngiliz çıkarları ve mevcut şartlar düşünüldüğünde, Sultan'ın ve hükümetinin İstanbul'da kalmasının, en doğru seçim olacağı şeklindedir.⁷¹

Ortaya çıkan bu netice ise, oluşturulan Barış planı taslağının tümünden revizyonu anlamına gelmiştir. Çünkü bu taslağın temel dayanağı, bütün Bogazlar bölgesindeki Türk hükümetini bertaraf etmek ve İstanbul'un büyük bir bölümünü de içine alan bir Bogazlar devleti kurmak üzerine kurulmuştu. İçinde gerekirse zor kullanmayı da barındıran bu sert çözümün red edilmesinden sonra, ortaya çıkan bu tabloya göre yeniden şekillendirilecek, başka bir yol hartasının oluşturulması gerekmiştir.

Sevres Antlaşmasına Giden Yolda İngiliz Bogazlar Politikası Şubat-Ağustos 1920

İngiliz Kabinesi'nin kararını takiben, aynı ay içinde Paris Barış Konferansı resmi olarak kapanmış (21 Ocak 1920); ama çözümlenmemiş bir Türkiye meselesi olduğu için, liderler uygun olan en kısa zaman içinde bir araya gelme ve bu ülke ile yapılacak barış antlaşmasının taslağını hazırlama kararı almıştı. Bu amaca yönelik ilk Müttefik konferansı, Londra'da 12 Şubat-10 Mart

69 Bkz. Churchill, ss. 370-71.

70 A.Y., s. 373.

71 Bununun temelinde, Türkler İstanbul'da bırakırsa, Müttefiklerin deniz ve kara geçişini kontrolü altında kolaylıkla tutabileceği düşüncesi vardı. Yok eysir İstanbul'dan çıkarılır ve Başkentleri Anadolu'ya taşınırsa, bu İngiliz Savaş Gemilerinin silahlarının ulaşmaya/acağı bir mesele olurdu.

tarihleri arasında yapılır. Burada Türkiye ile yapılacak barışın genel prensipleri ve taslak metin üzerinde anlaşmaya varılır. Teknik detaylar üzerindeki çalışmalar ise 10 Nisan'a kadar sürer. Bu son dönemdeki çalışmaların ayrıntılı noktası, antlaşmanın Boğazlarla ilgili olan bölümüdür; daha açık bir ifadeyle, yeni Boğazlar rejiminin nasıl olacağı ve ne şekilde uygulanacağına yönelik olarak oluşturulan, detaylı taslak metinlerdir.

Bu toplantılar sırasında Lloyd George ve Curzon, Boğazlarla ilgili kararların her aşamasında, yönlendiren, hatta belirleyen olarak etkin olmuşlar; esas itibari ile görüşmeler de, onların belirlediği çerçeveye dahilinde sürdürülmüştür.

Boğazlarla ilgili ele alınan konulardan birincisi İstanbul'dur. Bu, şehrin Türk kimliğinin, ya da bu şehirdeki Türk hakimiyetinin devam edip etmeyeceği meselesidir. Konferansa katılan bütün liderler, artık Türkleri buradan çıkarmamın çok kolay olmadığını belirttikçe görüş birliği içindedirler. Bu yöndeki kabine kararı nedeniyle İngiliz Başbakanı, gönlülsüzce de olsa benzer bir yaklaşımı benimser. Bu meseleyi, hem Başbakan, hem de kendisi açısından daha kabul edilebilir bir forma sokacak olan öneri ise Curzon'dan gelir ve diğerlerince de kabul edilir. Buna göre Türkler İstanbul'da kendi hakimiyetlerini sürdürebilir; ama bu Barış Antlaşmasının bütün yükümlülüklerini yerine getirmeleri şartına bağlanmalıdır.⁷²

Boğazlar üzerindeki kontrolün ne şekilde kurulacağı, ya da uygulanacağı konusu, üzerinde tartışılan ikinci meseledir. Lloyd George, İstanbul'un Türk kimliğinin devamına, isemeyerek de olsa, onay vermiştir; ama Boğazların kontrolü meselesinde, çok daha hassas bir yaklaşım içindedir. Türkleri, hiç değilse bu "su yollarının muhafızlığından" uzak tutabilecek bir formülün bulunması gerektiğine inanır.⁷³ Öte yandan, Boğazların kontrolü meselesi, aşlında askeri bir konudur; dolayısıyla, Müttefiklerin yeni ve uzun süreli bir askeri angajmanı anlamına gelmektedir. Bu ise Müttefiklerden hiç

birinin gönüllü olarak istemeyeceği bir duruma işaret etmekte; büyük ölçüde ekonomik, askeri ve siyasi bir yük getirmektedir.

Bu nedenlerden dolayı, Boğazların hem Avrupa, hem de Asya kanadındaki Türk kontrolünü tamamiyle ortadan kaldırmak ve bunu, Müttefik kontrolü ile değiştirmek hedefine yönelik girişimlerde bulunmak yerine; şimdi Lloyd George, yavaş yavaş, Müttefik kontrolünü daha sınırlı ve stratejik bir noktada yoğunlaştıran; ama aynı zamanda, daha az güçlü, daha etkin bir denetlemenin yapılabileceği bir denkleme arayışına girer. Önceki tavrından farklı olarak, bu noktada, askeri yetkililerin tavsiyelerine ihtiyacı duyduğu gözlenir. Onun önerisiyle, Boğazların tarafsızlığını muhafaza etmesi için gereken askeri güç miktarının ne olması gerektiği konusunun, askeri uzmanlara danışılmasına karar verilir.⁷⁴ Hazırlanan askeri raporlara ve bunlarda yer alan önerilere göre de, Barış Antlaşmasının ilgili 39. maddesi şekillenir.⁷⁵

Barış antlaşmasının Boğazlarla ilgili bölümünün üçüncü meselesi, kurulacak yeni Türk Devletinin Avrupa'daki sınırı ile ilgilidir. Fazla bir tartışma konusu olmaksızın, 18 Şubat 1920'de Avrupa yakasında Çatalca sınır olarak kabul edilir.⁷⁶

Boğazlarla ilgili görüşmeler esnasında tartışılan dördüncü konu, Boğazlar Sorununun çözümüne yönelik plan çerçevesinde, çok kıltı bir konumu olacağı düşünülen, Boğazlar Komisyonunun kurulmasıdır. İngiltere'nin planı, askeri yönden Boğazları, üç Müttefik devletin kontrol edeceği; geçiş düzenlemelerini ise, Boğazlar Komisyonunun yapacağı bir sistem kurmaktır. Buradaki temel prensip, askeri olarak, bu stratejik su yollarının anahtarını elde tutulmektir; ama bu sorumluluğu, Müttefikler dışındaki ülkelerin de yer alacağı, uluslararası bir komisyon ile paylaşılmasıdır. İngiltere'nin bu yöndeki çabası başarılı olur ve Boğazlar Komisyonu'nun askeri bir sorumluluğu olmaz.⁷⁸

Boğazlar Komisyonunun kompozisyonuna gelince, İngiltere hem Müttefikleri hem de Karadeniz'e kıyısı olan ülkeleri içine alacak geniş bir

72 E. L. Woodward and Robin Butler et al., eds., "Notes of an Allied Conference", DBFP, Doc. No. 20, February 21, 1920, Vol. 4, s. 178. Daha sonra bu yaklaşım, şöyle formüle edilir: Türk Sulhunu ve Hükümeti İstanbul'da devam ettirilecektir; fakat bu kara, barış antlaşmasına hükümlerinin uygulanması ve bu antlaşmada yer aldığı şekliyle, azınlıklara haklarını koruması şartına bağlı olacaktır. Müttefikler, Boğazların ve Marmara Denizi'nin güneyi hatta boyunca ve Türkiye de-Avrupa'da, askeri sigel haklarını saklı tutmaya devam edecektir. Nektelen, Howard, s. 93. Daha sonra bu, biraz daha resmi bir ifadeyle, Sevres Antlaşmasının 36. Maddesinde yer almıştır. Bu madde için bkz., Hurwicz Vol II, ss. 81. Orijinal Antlaşmanın tamamı için, bkz., Great Britain Parliamentary Papers, 1920, Treaty Series No. 11, Cmd. 964, ss. 16-32. Antlaşmanın siyasi maddeleri için, bkz., Hurwicz, Vol II, ss. 81-87; Anderson, ss. 170-173.

73 Parliamentary Debates, 125 (1920), ss. 1967, 1971.

74 Woodward and Butler et al., eds., "Notes of an Allied Conference", DBFP, Doc. No. 6, ss. 46, 48, 50.

75 Bu raporlar için bkz., Woodward and Butler et al., eds., "Proceedings of Inter-Allied Naval and Military Representatives", DBFP, February 16, 1920, ss. 124-125.

76 Bkz., Hurwicz Vol II, ss. 81-82; Anderson, ss. 171-172.

77 Doğru Takyay'un geri kalan kısmı Yunanistan'a buraktır. Askerden arındırılmış bölge dışında, Türkiye'nin, Boğazlar ve Marmara'nın, Asya tarafında kalan kıyı toprakları üzerinde, hükümetlik haklarını korumasına izin verilir. Woodward and Butler et al., eds., "Notes of an Allied Conference", DBFP, Doc. No. 14 and 18, February 18 and 20, 1920, ss. 121-22, 158-159.

78 Woodward and Butler et al., eds., "Notes of a conference", DBFP, Doc. No. 40, March 1, 1920, s. 321.

katılımdan yanadır.⁷⁹ Sévres Antlaşması'nın ilgili maddeleri ise (38,39,40) buna göre düzenlenir.⁸⁰

Görüşmeler devam ederken, arada (28 Şubat), ulusal hareketi yürütenlerin, Anadolu'da (Anıtlıya) yüzbinlerce Ermeni'yi öldürdüğü haberi gelir. Bu büyük bir heyecana sebep olur. Buna bir tepki, aynı zamanda da karşı bir önlem olarak, Lloyd George'un çabalarıyla, İstanbul'un Müteflikler tarafından işgaline karar verilir.⁸¹

Bu olay gündeme yeniden, bu sefer ciddi bir biçimde, Mütefliklerin, bu sert barış maddelerini uygulatabilirlik kudretinin ne derecede olduğu, sorusunu getirir. İngiliz Genelkurmayının buna yanıtı, hiç olmadığı yönündedir.⁸² Lloyd George, bu uyarıyı görmeyen geleceğe, Mütefliklerin, Türk'e, "barışı empose edebileceğini" ve Kemalist kuvvetlerin askeri gücünün büyük ölçüde abartıldığını göstermesi gerektiğini savunur.⁸³ İşte İstanbul'un 16 Mart'ta Mütefliklerce resmî olarak işgal edilmesine kararını, Lloyd George'un çabaları sonucunda alır.⁸⁴ Bu görüşte Müteflik işgalidir, fakat gerçekte, barış antlaşmasının maddelerini Türk Hükümetine kabul ettirmek için başlatılan, geçici (*ad hoc*) nitelikli bir İngiliz işgalidir.⁸⁵

79 Kararlatıldığı şekliyle Komisyon, İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya (eyer Milletler Cemiyetine katılmasa), Birleşik Devletler (eyer işersen), Japonya; Curzon'un sermaye, Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan'ı (eyer Milletler Cemiyetine katılmasa) içine alır. Büyük Devletler ile oyna, katılmayan devletler bir oya sahip olur ve başbakanlık Büyük Güçler arasında roşaryona tabi kalır. Woodward and Butler et al., eds., "Notes of a Conference," BDPF, Doc. No. 40, ss. 316-317.

80 Haverwiz, s. 81; Anderson, ss. 171-172.

81 Woodward and Butler et al., eds., "Notes of an Allied Conference held at 10 Downing Street," 5, 8 and 10 March 1920, DBFP, Vol. 7, No. 38, ss. 300-306, No. 50, ss. 412-416, 419-422, No. 55, ss. 45-457.

82 "Yunan İhtisarına giren vurdumadığı sürece" Türkiye ile sorunların çözülüp, barış yapılması, nihai talimatinde bilet getirilmeyecektir. Woodward and Butler et al., eds., "General Staff Memorandum," April 1, 1920, BDPF, Vol. 13, s. 56. Churchill, *Boşyaka* ağır maddeleri içeren bir Antlaşmanın dayanılmazlığı için, elde yeterli asker gücünün bulunmadığı yönünde uyarır. Ona göre, *Isanbul Mühdacisine* bu barışı kabul ettirmeye çalışarak hoşuna bir çaba olacaktır; çünkü Asya'da varlıklarını sürdürürken ulusal güçler buna esna vurmeyecektir. Müteflikler ise İstanbul dışında, barışı empose edilebilecek asker sayısına sahip değildir. Woodward and Butler et al., eds., Doc. No. 45, Vol. 7, s. 364. Ayrıca, Genel Kurmay'ın 15 Mart'ta ortaya koyduğu görüşlerine göre, Lloyd George'un, Sikan'ı İstanbul'da bırakarak, gerektiğinde burada bulunan İngiliz Dominanansın sikkaları ile Türkiye'yi kontrol altına alabileceği yönünde görüşleri stratejinin, artık inandırıcılığı yoktur. "Siyasi güç potansiyelinde Anadolu'daki Ulusalcılara karşıdır." Woodward and Butler et al., eds., "General Staff Memorandum," March 15, 1920, BDPF, Vol. 1, s. 26. Ayrıca, Churchill'in Lloyd George'a yazdığı ve bu konuları içeren 24 Mart tarihli mektubunu için bkz. Churchill, s. 378.

83 Woodward and Butler et al., eds., BDPF, Doc. No. 50, Vol. 7, s. 417.

84 Woodward and Butler et al., eds., "Notes of an Allied Conference held at 10 Downing Street," 5, 8 and 10 March 1920, DBFP, Vol. 7, No. 38, ss. 300-306, No. 50, ss. 412-416, 419-422, No. 55, ss. 45-457.

85 Kent, s. 192.

Müteflik devletlerin Sévres'e son şeklini verdikleri San Remo toplantısı ve burada imzalanmış antlaşmadan (24 Nisan 1920)⁸⁶ bir kaç hafta sonra, 11 Mayıs 1920'de Mütefliklerin Sévres tasarı, Osmanlı Hükümetine iletir. Osmanlı Hariciyesi ise, 25 Haziran 1920'de buna çok kapsamlı ve neden uygulanamayacağı konusu iyi temellendirilmiş bir yanıt belgesi ile cevap verir.⁸⁷ Bu belgede Osmanlı Devleti, kendisine uygulanmaya çalışılan Antlaşma hükümlerinin, sağlam temellerden yoksun olduğunu çok iyi ifadedirmiştir; kaybedenler tarafında olsa bile, bu kümede kendisiyle birlikte yer alan diğerlerinden daha kötü ve eşitlikten uzak bir muameleye tutulduğunun altını çizmiştir.⁸⁸

Osmanlı hariciyesinin bu cevabi mektubu Müteflikler sahinde çok rahatsız edici olmuştur; çünkü buradan anlaşılın, varsayılanı aksine, Osmanlı Hükümetinin de bu Antlaşmayı kolay kabul etmeyeceğidir. Bu nedendir ki, Osmanlı Hariciyesinin mektubuna 16 Temmuz 1920'de verilen cevap çok sert ve tehditkardır. Burada, Müteflikler nezdinde, Osmanlı'nın işlediği suçlar bir bir sıralanır.⁸⁹ Ayrıca, son söz niteliğindeki ifadeler, Antlaşmanın en kısa zamanda imzalanması yönündeki sabırsızlığı gözler önüne sermektedir. Buna göre: "Eğer Osmanlı Hükümeti, Antlaşmayı imzadan kaçınırsa ve imzadan sonra, Anadolu'da otoritesini yeniden kurmak ve Antlaşmanın yürütülmesini sağlamak konusunda zaafa düşerse, Müteflikler, Antlaşmanın İstanbul ile ilgili olan

86 Antlaşmanın texti için bkz. Haverwiz, II, 75-77. Bu antlaşma özelde, Sultanlığı İstanbul'da devam, Müteflikleri Avrupa Türkiye sını ve Bogazlar Bölgesini işgal etme hakkını ve Türkiye'nin Suriye, Filistin, Mezopotamya ve Ege adalarını bırakmasını onaylar.

87 Bu cevabi belgenin orijinali, ana hatlarıyla, nitelik ve içerik bakımından, Başbakan Orta tarafından ayrıntılı olarak incelenmiştir. Orta'nın yaptığı karşılaştırmalar, bu belgenin Lozan'da ortaya konulandan hiç geri kalmadığı, aslında pek çok açılardan da benzerlik gösterdiği yönündedir. Bkz. B. Orta, "Lozan'ın Öncülüğü Bir Öneri Anı: Mütefliklerin Sev Barış Antlaşması Tasarısına Osmanlı Hariciyesinin Yanıtı," *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, TTK (Ankara, 15-17 Ekim 1997), ss. 257-274.

88 Osmanlı'nın bu eşitsizliğe auru, özellikle Bulgaristan'ın Bogazlar Komisyonuna delege göndermesi konusunda, görüşüne gözler önüne serilir ki, başka noktalarda değilse bile, bu konuda Müteflikler Servos'un ilgili maddesinde değişiklikler yaparak, Türkiye'ye Komisyonunda, Bulgaristan ile eşit haklar tanımak zorunda kalır. Daha önce taslak metin hazırlanırken, Curzon, Fransız'ın önermesine rağmen, Türkiye'nin Komisyonunda üye bulundurmamasına şiddetle karşı çıkmıştı. Çünkü Türkiye'ye hala yenilgiye uğatılmış eski dışman muamelesi yapıyor ve Komisyonunda, Yunanistan ve Romanya ile eşit şartlarda temsil edilmesini istemiyordu. Woodward and Butler et al., eds., BDPF, Doc. No. 40, ss. 316-317.

89 Osmanlı Devleti'nin cevabi mektubunu gerektiren çok önemli ayrıntılara doludur. Fakat bu çalışmamız kapsadığı alanın darlığı nedeniyle yer verilememektedir. Mektuba geçen savlar için bkz. Howard, ss. 97-98.

89 Howard, s. 98.

hükümlerini yeniden gözden geçirmek ve Türkleri Avrupa'dan 'bu defa sonsuza kadar' kovmak zorunda kalacaktır."⁹⁰

Osmanlı Hükümetine, Antlaşma konusundaki kararını bildirmesi için, 27 Haziran gecesine kadar süresinin olduğu, bu cevabı mesajla iletir. Görüleceği üzere çok büyük bir baskı söz konusudur ve yapılabilecek fazla da birşey yoktur; bu nedenle Osmanlı Hükümeti, yukarıda bahsi geçen az bir değişiklikle, Sévres Antlaşmasını⁹¹ 10 Ağustos'ta imzalamak zorunda kalır. Ama bilindiği gibi, bu Antlaşmanın onayı sürüncemede kalır ve Osmanlı Meclisi bunu hiçbir zaman onaylamaz⁹², gelişen olaylar ise, zaman içinde bu Antlaşmanın geçerliliğini kendiliğinden ortadan kaldırır.

Lausanne Antlaşmasına Giden Yolda İngiliz Boğazlar Politikası

İngiltere, bu dönemde tarihte ilk defa olarak, hemekadar aşırı bir isteksizlikle de olsa, bir adım ileri giderek Fransa ve İtalya ile Boğazlar'ın ortak askeri kontrolünde yer alır.⁹³ 1920 ilkbaharının sonunda tamamlanan Sévres Antlaşmasının içinde yer aldığı şekliyle, bu İngiliz ve Müttefikler kontrolü, Marmara Denizi ve Boğazların her iki tarafında oluşturulan geniş, Türk silahlarından arındırılmış muntikalarda, Müttefik güçlerinin sürekli varlığının devamı şeklinde uygulanacaktır. Fakat bu Boğazlar Meselesi'ne Sévres'in getirdiği çözümden geriye dönüş, antlaşmanın imzalanmasından kısa bir zaman sonra başlamıştır. Aşlında bu Antlaşmanın kolay kolay uygulanamaz ve değişimin adeta kaçınılmaz olduğu, 1920 yazı ve sonbaharında, Türklerin bunu asla kabul etmeyeceğinin anlaşılmasıyla kendini hissettirir.

Görünen odur ki, bu antlaşma maddelerini ulusal hareketi yürütenlere kabul ettirebilmek için, hiç istenilmeyen yeni bir savaşa girmek gerekir. Halbuki Mart'tan bu yana hazırlanan askeri raporların da açıkça ortaya koyduğu gibi, elde, bunu gerçekleştirebilecek yeterli güç mevcut değildir. Bu nedenle bir kez

daha Venizelos ve Yunan ordusundan medet umulur.⁹⁴ Churchill'in ortaya koyduğu gibi, Sévres Antlaşmasının hazırlanması onsekiz ay almış, ama "daha antlaşma hazır olmadan, geçerliliğini yitirmişti". Olabirirliği sadece "bir tek seye kalmıştır: Yunan ordusu."⁹⁵

Yunan ordusuna duyulan bu güven bir kaç ay içinde yerini teditirliğe, hatta, İngiltere dışındaki Müttefikler nezdinde, güvensizliğe bırakır. Bunun en birinci nedeni, Kasım ayında yapılan Yunanistan seçimlerinde Venizelos'un yenilerek, yerine yapılan plebisit sonucu, Müttefik ülkelerde savaş suçlusu olarak nefret edilen, Kral Constantine'nin gelmesidir.⁹⁶ Özellikle Fransa ve İtalya bu durumdan çok rahatsız olarak, Anadolu'da ulusal hareketi yürütenlerle bir an önce anlaşmanın, bir yolunun bulunması yönünde telkinde bulunurlar. Lloyd George ve Lord Curzon, Yunanistan'daki bu gelişmeden fazlaca etkilenmezler, fakat Constantin'in başa gelmesi, İngiltere'de Yunan isteklerine duyulan ilgiyi ve sempatiyi azaltır.⁹⁷ Bunun da ötesinde, Parlamento üyeleri Sévres'in revizyonu için baskı yapmaya başlarlar.⁹⁸ Sévres'in yeniden görüşülmesi yönünde oluşan bu hava, Lloyd George'u, bir Müttefik toplantısı yapmaya zorlar. 26 Kasım -4 Aralık 1920 tarihleri arasında, onun çağrısıyla Londra'da toplanılır.

Bu toplantı sırasında, İtalyan ve Fransız temsilcilerinin ortaya koyduğu görüş, Sévres'in Yunan yanlısı bir Antlaşma olduğu, bu nedenle de, ulusal hareketi yürütenlerin kabul edebileceği bir şekilde, revise edilmesi gerektiğidir.⁹⁹

Lloyd George ve Curzon, bütün bu yeni arayışlara ve baskılara direnirler. Zaten bu konferansın toplanmasındaki amaç, Sévres'in Türkler lehine

90 A.Y., s. 98

91 Antlaşmanın tam metni için bkz., United Kingdom, Foreign Office, Treaty Series No. 11 (1920), Treaty of Peace with Turkey, Signed at Sévres, August 10, 1920, Cmd., 964.

92 Ayrıntılar için bkz., Roderic Davison, "Turkish Diplomacy from Mudros to Lausanne" in The Diplomats, 1919-1939, II Vols., ed. Gordon A. Craig and Felix Gilbert (Princeton: Princeton University Press, 1953; Atheneum, 1963) Vol. I, s. 180-82; Lewis, ss. 251-53.

93 Bu İngiliz Politikalarında bir devrim niteliği taşımıştır, çünkü İngilizler, Boğazlarla ilgililemeye başladıkları 19. yüzyılın ilk yarısından bu yana, hiç bir zaman, Boğazların yönetiminde olmaları istememişler ve buradan özellikle kaçınılmışlardır.

94 W. N. Medlicott, British Foreign Policy Since Versailles, 1919-1963 (London: Methuen and Company, Ltd., 1968), s. 38. Lloyd George'un desteği ile Haziran ayında Yunanlılar, Müttefiklerin İstanbul'u tahdid ettiği düşündüğü ulusal güçlere karşı, izmit yarınadığını ılgıl ediciler. Başka bir kölden daha, Antlaşma maddeleri gereği, Türkleri Trakya ve Edirne'den çıkarmak için harekete geçireler.

95 Churchill, s. 376.

96 Constantine Kaizer'in kızı ile evlenmiş, Fransız ordularının omu ilke dışına sürgüne göndermesine kadar Alman yanlısı politikalar izlenmiş, daha sonra oğlu Alexander'ınla geçerek, Venizelos'a birliktir, Müttefikler yanında savaşa girmiştir.

97 Churchill, s. 388; Nicolson (1934), s. 257.

98 Sonvel, s.86.

99 Aslına bakılrsa Fransa bu Antlaşmayı bezzit onaylamamıştır ve Fransızların İngiliz Büyükelçisi Harding'e naklettiği, "hiçbir kurvecin, Fransız Hükümeti ni Sévres'i bu halıyla onaylanıya zorlayamayacağı" şeklindedir. Woodward and Butler et al., eds., DBFP, "Harding (Paris) to Curzon, December 12, 1920, Vol. 13, s. 202." Fransa'nın bu noktadaki önerisi, Marmara Denizi'nin ve Çanakkale Boğazının kuzey bölgeleri ile İzmir'den Yunanlıların çıkartılması yönündedir. Antlaşmanın yeniden ele alınmasıdır. Woodward and Butler et al., eds., DBFP, "Notes of An Allied Conference, December 3, 1920, No. 98, Vol. 8, s. 843.

gözden geçirilmesi değil, sadece gelen baskıları bir süre için bertaraf edebilmek, o günü kurtarmak ve biraz da Yunanlılar için zaman kazanmaktır. Bu nedenle Lloyd George, bekle ve gör politikasını tercih ederek, herhangi bir değişikliğe gidilmeden önce, Yunan-Türk savaşının ne yönde gelişeceğini belirlemesini, değişikliğin ancak, Curzon'un savunduğu şekildeyle, Yunanlıların yenilgisini gerçekleştire eile alınması gerektiğini ileri sürer.¹⁰⁰ Dönemin genel Müttefik politikalarını yönlendiren Lloyd George olduğu için, bu sefer de belirleyici olur ve gelen Müttefik taleplerinden bir sonuç alınmaz.

Fakat bundan sonra işler, hiç de istenildiği gibi gitmez; Yunanlılar sanılmı aksine, artık kontrol altında değildir. Kral Constantine, yayılmacı ihtisarı fazla olan biridir ve Ocak ayı içinde ordularını, Ankara'ya ele geçirmek hedefine yönelik olarak harekete geçirir. İşin ilginç yanı, yakın gelecekte, Fransa, İtalya, hatta İngiltere, Türklerle anlaşmak yönünde adımlar atmam isterken, ikna edilemeyen taraf Yunanistan olur. Bu tilke adeta İngiltere'nin kendi elleriyle yarattığı bir canavara dönüşür.

Bunu takip eden dönemde, İngiliz Boğazlar Politikasındaki değişimlerin seyri, Türkiye'nin askeri dirilişi ve Yunanistan'ın Sévres'i empose etmekteki başarısızlığı, İngiltere'deki savaş sonrası askeri tasarruf tedbirleri ve en nihayetinde Müttefikler arasında, Boğazlardaki Türk hakimiyetinin restorasyonunun hangi ölçüde olacağı konusundaki görüş ayrılıklarına göre belirlenir. 1921'in başından 1922 güzüne kadar olan dönemde, yukarıda belirtilen gelişmeler, Lloyd George ve Lord Curzon'u, Boğazlarda sınırsız geçiş hakkının olması ve bu bölgedeki Türk kontrolünün, Müttefik askeri kontrolü ile yer değiştirmesi yönündeki isteklerinden, yavaş yavaş geri çekilmeye zorlar.

1921'in ilk aylarından itibaren, Sévres'den adım adım uzaklaşarak, Lausanne'a doğru uzanan yolda, önemli eşikleri oluşturacak ve bu defa bütün tarafları içinde barındıran, konferanslar¹⁰¹ dönemi başlar. İlk önemli safha, Şubat-Mart 1921 arasında yapılan Londra Konferansıdır. Burada, İstanbul ve Ankara Hükümeti temsilcileri, iki başlılığı ortadan kaldırarak, Ankara Hükümeti'nin Dış İşleri Bakanı Bekir Sami Bey'in şahsiyetinde ortak bir irade ortaya koyarlar. Konferansta Sévres'e karşı ileri sürülen Türk Tezinin, Boğazlarla ilgili gözüm konusunda en önem verdiği husus, İstanbul'un güvenliği meselesidir. Bunun sağlanması yönünde öne sürülen şartlar: Sınırlar

olarak, 1913'deki Midye-Enez hatına geri dönütmesi ve Yunanistan'ın Doğu Trakya'dan tamamıyla çekilmesidir.¹⁰² Birleştirilmiş Türk Delegasyonunun, Boğazlarla ilgili olarak üzerinde durduğu ikinci önemli husus, Boğazlardan Serbest geçiş prensibi ile ilgilidir. Buna göre Türkiye, "Boğazlardan serbest geçiş, bütün devletlerin bayraklarına, tam bir eşitlik içinde uygulanmasını güvenceye alan, her karara mutabık kalacaktır;" ama belli şartlarla: 1. İstanbul'u tehlikeye atmadığı; 2. Türkiye'nin bütün egemenlik haklarına saygı duyduğu takdirde.¹⁰³

Lloyd George, Türk Tezinde yer alan birinci konu ile ilgili olumlu yönde bir adım atmaya ve Yunanistan'ı terketmeye henüz hazır değildir; ama yine de, Türklerin tahmin edilebileceğini düşündüğü ikinci konu üzerinde bazı düzenlemeler yapılabileceği noktasına gelir. Lloyd George'un politikaları açısından bakıldığında bu yeni bir durumdur ve sonuç itibarıyla de, Müttefikleri Sévres'den geriye çeken, Türkleri ise, Lausanne'a giden yolda, ileriye götüren bir adımdır. Bu noktaya gelmesinde, İtalya ve Fransa'nın, artık İstanbul'da büyük miktarlarda işgal kuvveti bulundurmaya istememelerinin de etkisi olduğu söylenebilir. Aslına bakılırsa, İngiltere de "orada düzeni sağlamak yolunda, beirsiz bir süre için askeri güç bulundurmaya hevesli değildir." Bu nedenle Lloyd George, Türklerle de hoş görüneceğini düşündüğü bir denemede bulunarak, Boğazlar üzerindeki askeri kontrolün azaltılması önerisini gündeme getirir. Ona göre "Müttefik kontrolleri ne kadar gevşetilirse, o kadar iyi olacaktır."¹⁰⁴ Bu konferanstan ve Lloyd George'un önerilerinden bir sonuç alınmaz; Türkler kendi istekleri karşlanmadığı için, Yunanlılar ise, Türklerle yürüteceği savaşta daha fazlasını kazanacağını düşündüğü için kabul etmez.

Genel olarak bakıldığında, bu konferanstan bir sonucun alınmadığı düşünülebilir; ama mercekler incelendiğinde, İngiltere'yi, yürüttüğü yolda yalnız bırakan oluşumların ilk temellerinin burada atıldığı görülecektir. İngiltere'nin dikkati dışında, Bekir Sami Bey ile Fransız ve İtalyan temsilcileri arasında, bu

102. Woodward and Butler et al., eds., DBFP, "Statements Submitted by Turkish Delegation", Appendix to Doc. No. 20, Vol. 15, ss. 197-180. Türk Tezini, konferansta dile getiren Bekir Sami Bey'dir, bu şekilde de, asıl imzaların artık Ankara Hükümeti olduğu, diplomatik bir dille ifade edilmiş olur.

103. Woodward and Butler et al., eds., DBFP, "Notes of an Allied Conference, February 23, 1921, Vol. 15, Doc. No. 19, ss. 169-170.

104. Woodward and Butler et al., eds., DBFP, "Notes of an Allied Conference, March 9, 1921, Vol. 15, Doc. 51, ss. 63-64, 66. Bu önerinin kapsamını içinde özetle sunular vardır: Askerden arındırılmış alanların genişliğinde büyük çaplı indirimler; Marmara Denizi'nin ve Çanakkale Boğazının kuzey kıyıları hariçindeki tüm Boğazlar bölgesinde, Türk hakimiyetinin yeniden restore edilmesini; Mafetlik işgal güçlerinin mükarnada azaltılmaya alınmak ve bu güçleri sadece Gebelboğazı yarımadası ile sınırlı tutmak. Woodward and Butler et al., eds., DBFP, "Notes of an Allied Conference, March 9, 1921, Vol. 15, Doc. 51, ss. 63-64, 66.

100. Woodward and Butler et al., eds., DBFP, "Notes of an Anglo-French Conference, November 26-December 2, 1920, No. 95, 97, vol. 8, s. 816; Appendix I to Doc. No. 97, s. 339; Sayıel, s. 87.

101. Bunları genelinde, Yunanlılar, Türkler (hem İstanbul, hem Ankara hükümetleri) ve Müttefikler olarak üçer, bütün tarafları bir araya getirecek yuvazak masa konferansları şeklinde yapılır.

iki devletin İngiltere ile yollarını ayırarak ve Sévres'in revizyonunu kolaylaştırarak önemli görüşmeler ve anlaşmalar yapılır.¹⁰⁵

Bundan sonraki süreçte, Fransa ve İtalya, Türklerle karşı Yunanistan'ı savunan ve İngiltere'yi destekleyen bir konumdan artık çok uzaktırlar. Önceleri, Boğazların savunusunu, Müttefiklerin uhdesi altında, tamamıyla askeri bir mesele olarak kabul ederler ve kimseyi karıştırmak istemezlerken, geldikleri nokta itibarıyla bunu, artık "bütün Dünya'nın" siyasi bir sorunu olarak görmeye meylederler.¹⁰⁶

1922 Martuna kadar iyice belli olur ki, Müttefik kuvvetler artık fiziki olarak Boğazların kontrolunda yer almakta hevesli değildiler. Müttefiklerce yalnız bırakılan İngiltere de, Boğazlarda uzun süreli bir polis gücü rolünü üstlenmek istemez. Bu nedenle de Lord Curzon, Boğazların kontrolu için Milletler Cemiyeti'nin sorumluluk almasını önerir.¹⁰⁷ Aslında bu durum askeri kontrolün Türkiye'ye geri dönmesiyle eş anlamlıdır, çünkü hem Lloyd George hem de Lord Curzon, Milletler Cemiyeti kontrolünün gerçek bir kontrol olmaktan çok uzak olduğunun farkındadır.¹⁰⁸ Sonuç olarak gelinen durum, genel itibari ile, Müttefiklerin Boğazları kontrol etme iradesindeki büyük çöküşün ifadesidir. Özetle de, İngiltere'nin Türkleri, Boğazların hakimiyetinden men etme politikasının, artık iflas ettiğinin bir delilidir.

Bununla birlikte İngiltere, 1922 Eylül'üne kadar Türkiye ile barış masasına oturmaya hazır olmada. Bu tarihte, zafer kazanarak ilerleyen Türk orduları karşısında, sıkışan İngiliz askeri kuvvetlerinin Çanakkale'de yaşadıkları, İngiliz Boğazlar politikasının son dayanağını da yıkar. İşin sonunda, barış masasına Türklerin elinde, yenilgiye uğrayan taraf olarak da oturmak

105 Ekonomik edimler karşılığında İtalya ve Fransa temsilcileri, Anadolü'deki askerlerini geri çekmeyi kabul ederler. Sévres'in değiştirilmesi yolunda, Fransa temsilcisi, Suriye-Türkiye sınırındaki Türk taleplerini desteklemeyi; İtalyan temsilcisi ise benzer bir biçimde, Türkiye'nin Trakya ve İznik'i geri almak yolundaki taleplerini desteklemeyi kabul eder. Davison, s. 189; Sonjel, ss. 101-105.

106 Curzon bu olan biteni öğrendiğinde, ortak dışmanla yapılan bu gizli anlaşmalar nedeniyle adeta ares paktıdır. Böz Curzon to Rumbold, March 29, 1921, and Curzon to Harding, March 29, 1921, DBFP, Vol. 17, ss. 96-98. Her ne kadar bu çok özel anlaşmalar Ankara'daki Meclis tarafından onaylanmasa da, bunlar, takip eden dönemde yapılacak itilî görüşmelerin esasını oluşturur. Fransa ile barışın yola çıkılarak, Ekim 1921'de Franklin-Bouillon Anlaşması yapılır. Bu İngiltere'nin arkasından yapılan bir anlaşmadır. Buna göre Fransa, Anadolu'ya Türkiye'ye geri vererek ve bu tilke ile yapılmış savaşın sona erdirerek, kendi açısından Sévres'i tek taraflı olarak değiştirir. Davison, s. 193; Sonjel, s. 135-138. Anlaşmanın metni için, bkz. Hirtwicz, Vol. 2, 97-100. Değerinde da İtalya ile anlaşmalar yapılır. Bu görüşmeler için bkz., Sonjel, 141-143.

107 Woodward and Butler et al., eds., DBFP, "Notes of an Allied Conference, August 10, 1921, Vol. 15, Doc. No. 94, ss. 659.

108 Woodward and Butler et al., eds., DBFP, "Memorandum of Proposals for discussion at the Conference of Allied Foreign Ministers on the Revision of the Treaty of Sévres, Enclosure to Doc. No. 496, December 30, 1921, Vol. 17, ss. 536-541.

109 "Notes of an Allied Conference, December 3, 1920, Vol. 8, Doc. No. 98, s. 844.

vardır. Bu nedenle, Barışın yolunu açacak son şart da kabul edilir. Batı Trakya'nın Türk hakimiyetine geri dönüşü onaylanır. Bundan sonra barış görüşmeleri için hazırlıklar başlar.¹⁰⁹

Lausanne ve Herşey Silbaştan

Lausanne öncesinde, İngiltere'nin savaş sonu politikalarının artık tamamıyla yıkıldığı öylesine açık ki, belki bunun bezginliği ile olsa gerek, Curzon konferansa geldiğinde, beraberinde kararlaştırılmış ve gerçevesi oluşturulmuş bir politika bütünü yoktu. En kararlı olduğu nokta, Boğazlardan serbest geçiş prensibinin yerleştirilmesi yönündeydi. Fakat bunun savaş gemilerini de kapsaması konusunda emin değildi. Ayrıca İngiliz Boğazlar Politikasının en temel sorunu, Boğazların kontrolünün ne şekilde tecelli edeceği konusunda da bir fikri yoktu. Biraz bu kararsızlık, biraz da Boğazlar sorunu üzerinde harcanan uzun yılların yorgunluğu ile olsa gerek, bu defa taslak planların ve önerilerin hazırlanması işini Fransa'ya bıraktı.¹¹⁰ Dolayısıyla, savaş sonu dönemde ilk defa olarak, İngiltere'nin bir planı yoktu, Müttefik önerilerinin mimarı bu sefer Fransa idi.

Lausanne'de başlayan görüşmeler, diplomatik becerilerin yarıştığı bir alan oldu. Curzon, Müttefiklerin planını hazırlayan değil, ama sunan ve iyi bir orkestra şefi gibi yöneten rolünü üstlendi. Lausanne görüşmeleri sonucunda Boğazlar konusunda ortaya çıkan ve özetle İngiliz ve genelde de Müttefik başarısı olarak sunulan sonuç, Boğazlardan sınırlı geçiş serbestisi ve Boğazlar Bölgesinde silahlardan arındırılmış alanların ve kısmi Türk kontrolunun oluşmasıydı.

Bu, dar bir kapsam içinde değerlendirildiğinde belki olumlu bir sonuç olarak nitelenebilir, ama geniş bir ölçekten bakıldığında, elde edilemin, aslında bir politikamız iflasi ve İngiliz ve Müttefik güçlerinin 1922'ye kadar kontrolü çoktan kaybettikleri bir alanda elde edebileceklerinin en iyisi olduğu anlaşılabilir.¹¹¹

109 Woodward and Butler et al., eds., DBFP, Curzon to Harding, October 12, 1922, vol. 18, ss. 188-90.

110 Woodward and Butler et al., eds., DBFP, Curzon to Crowe, November 28, 1922, Vol. 18, ss. 345; Crowe to Curzon, November 25, 1922, Vol. 18, ss. 334-35.

111 Bu maddeye göre: 1. Boğazlar üzerinde ve Çanakkale Boğazının girişinde bulunan Ege Adaları üzerinde Türk hakimiyeti yeniden inşa edilir. 2. Her ne kadar yeni Boğazlar komisyonu tamamıyla teknik bir yapıya sahip ve fiziki bir kontrol gücünden yoksun olsa da, Türk üye, bu komisyonun daimi üyesi olarak kabul edilir. 3. Türkiye'nin İstanbul'da asker bulundurmaması, getirildiğinde, silahlardan

Sevres Antlaşmasının ortaya koyduğu Boğazlar çözümüyle mukayese edildiğinde, Lausanne Boğazlar Sözleşmesi, İngiltere'nin Savaş ve Barış zamanı Boğazlarda koşulsuz serbest geçiş hakkının olması ve Türkleri Boğazların kontrolünden mahrum etme noktasında geliştirdiği politikasının başarısızlığa uğradığını gösterir.

Her ne kadar, Boğazların tarafsız bir konuma getirilmesi ve silahlardan arındırılmış bölgelerin oluşturulması, Türklerin Boğazlar üzerinde, bütün fiziki kontrole hakim olmasını engelledi ise de, Sözleşme fiziksel olarak, Türklerin bu silahlardan arındırılmış bölgeleri korumalarını garanti edecek bir mekanizma getirmedi. Bu Türk onuruna terk edildi.

Belki de en önemli olarak, 1. ve 2. maddelerin provizyonları altında, Boğazlar üzerinde, dolaylı gibi görünen, uygulandığı takdirde ise, somut bir gerçekliğe dönüşecek, Türk kontrolü yeniden inşa edildi. Bu maddeler, savaş zamanında ve savaşın (belligeren) olarak Türkiye'yi, düşman ülkelerin ticari ve askeri gemilerinin geçişine Boğazları kapatma hakkıyla donatıyordu.¹¹²

Tam da bu madde değilmiydi ki, İngiliz savaş gemilerinin karadeniz'e geçişini engelleyen ve Gelibolu başarısızlığına sebep olan; bunun bir daha olmasını engellemek, Boğazlardan serbest geçiş hakkını güvenceye almak ve Türkiye'yi Boğazları kapatabilecek konumdan uzak tutmak için değilmiydi bütün çabalar? Pek ne olmuştu da bu noktaya gelinmiş ve herşey silbaştan olmuştu?

Cevap çok açıktı, artık savaş zamanı ihtirasları çok geride kalmış ve barış zamanı gerçeklerine dönülmüştü. Savaş sonu döneminde izlenen İngiliz Boğazlar politikası, gerçekçi olmaktan çok uzakı ve genel İngiliz çıkartlarına da hizmet etmiyordu. Bu politikanın temelini oluşturan esaslar, Lloyd George ve Lord Curzon'un yönetin tarzlarının ve kişisel algılamalarının sonucunda formüle edilmişti. Dolayısıyla, Ekonomik, siyasi ve askeri şartlar ve bunların stratejik yansımaları iyi hesap edilmeden, tamamiyle cezalandırma ve sorumluyla gerekenin yapılması mantığıyla oluşturulmuştu. Bilindiği gibi devletlerin yaşantılarından sürekli düşmanlar ve düşmanlıklar yoktur; genel çıkartlar buna izin vermez. Bu nedenle, gerçeğe dönmüş geç de olsa gerçekleşir.

Ayrıca zaman, Lausanne'ı onararak 13 yıl sonra, Montraux ile Boğazlarda kısıtlı olan hakimiyeti, Tümden tam bir hakimiyete çevirdi, beraberinde getirdiği geçiş kısıtlamalarıyla.

arındırılmış bölgelerden asker geçirmesi, Gelibolu'da asker bulundurulması ve Marmara Denizi'na girecek kırsalın yeniden güçlendirilmesi kabul edilir. Daha geniş bilgi ve sözleşmenin maddeleri için bkz. Hüreriziz, Vol. II, ss. 124-127.

KAYNAKÇA

- ANDERSON, M.S., 1970. *Great Powers and the Middle East: Documents*, Robert Cunningham and Sons, London.
- CHURCHILL, W.S., 1929. *The Aftermath*, Thornton Butterworth Limited, London.
- DICKENSON, G.L., (ed.) 1919. *Documents and Statements Relating to Peace Proposals and War Aims*, George Allen and Unwin, Ltd, London.
- EDWARDS, J.R., 1970. *British History 1815-1939*, G.Bell and Sons Ltd, London.
- EVANS, L., 1965. *United States Policy and the Partition of Turkey, 1914-1924*, The Johns Hopkins Press, Baltimore.
- GOLDER, F.A., 1964. *Documents of Russian History 1914-17*, Peter Smith, Gloucester, Mass.
- GOTTLIEB, W.W., 1957. *Studies in Secret Diplomacy During the First World War*, George Allen and Unwin Limited, London.
- GRANT, A.J. and TEMPERLEY, H., 1952. *Europe in the Nineteenth and Twentieth Centuries 1789-1950*, Longmans, Green and Co., London.
- HOWARD, H.N., 1966. *The Partition of Turkey: A Diplomatic History, 1913-1923*, Howard Fertig, New York.
- HUREWITZ, J.C., 1956. *Diplomacy in the Near and the Middle East A Documentary Record 1914-1956*, II Cilt, D. Van Nostrand Company, New Jersey.
- KENT, M., eds., 1984. *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, George Allen and Unwin, London.
- LLOYD GEORGE, D., 1939. *Memoirs of the Peace Conference, II Vols*, Yale University Press, New Haven.
- MACFIE, A.L., 1983. "The Straits Question in the First World War, 1914-18", *Middle Eastern Studies*, Vol. 19, no.1 (January).
- MACFIE, A.L., 1989. *The Eastern Question 1774-1923*, Longman, London.
- MAYER, A., 1959. *Wilson vs. Lenin: Political Origins of the New Diplomacy, 1917-18*, Yale University Press, New Haven.
- MOSLEY, L., 1961. *Curzon: The End of an Epoch*, Longmans, Green and Company, London.
- MOWAT, R.B., 1927. *History of European Diplomacy, 1914-25* Longmans, Green and Company, New York.
- NICOLSON, H., 1934. *Curzon: The Last Phase 1919-1925* Houghton Mifflin Company, Boston and New York.
- NICOLSON, H., 1939. *Peacemaking 1919*, Harcourt, Brace and Company, New York.
- ROTHWELL, V. H., 1971. *British War Aims and Peace Diplomacy, 1914-18*, Clarendon Press, Oxford.
- SMITH, J.C., 1969. *The Russian Struggle For Power: A Study of Russian Foreign Policy During the First World War*, Greenwood Press Publishers, New York.
- SONYEL, S. R., 1975. *Turkish Diplomacy, 1918-1923: Mustopha Kemal and the Turkish National Movement*, Sage Publications Limited, London.
- TAYLOR, A.J.P., 1954. *Struggle for Mastery in Europe 1848-1918*, At the Clarendon Press, Oxford.
- TAYLOR, A.J.P., 1977. *English History 1914-1945*, Dook Club Associates, London.
- WOODWARD, E. I. and BUTLER, R., eds., 1947-1976. *Documents on British Foreign Policy, 1919-1939*, 20 Vols., His Majesty's Stationary Office, London.
- WOODWARD, D.R., 1971. "The Origins and Intent of David Lloyd George's January 5 War Aims Speech," *The Historian*, no. 34 (November).
- YAPP, M.E., 1987. *The Making of the Modern Near East 1792-1923*, Longman, London.
- YURDUSEV, E., 1999. "Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve Hindistan Üçgeninde İngilizlere'nin Boğazlar Politikası" *Bellelen*, CLXIII, Sayı:237, (Ağustos).

BRITISH STRAITS POLICY BETWEEN THE YEARS 1917-1923

The new straits policy announced in the peace aims of 1918-1919 originated from, her experiences during the World War I, mainly, her humiliating failure to open a supply road to Russia through the Turkish Straits. To prevent the possibility of this in the future again, Lloyd George called for the establishment of freedom of the Straits for merchant and warships of all flags and complete removal of Turkish control over the entire area of the Straits.

The first great change in Great Britain's Straits policy following the War resulted from United State's rejection of the Treaty of Versailles towards the end of 1919. The Foreign Office and Lloyd George had planned to establish the new principle of freedom of transit for warships and to remove Turkey from the guardianship of the Straits by neutralizing its shores and establishing a separate state of Straits under an American mandate. The rejection of Versailles Settlement in turn meant the rejection of the Straits mandate. At the same time, this necessitated abandonment of the plan to establish a separate state of the Straits. In time, this major event, and developing others prevented the project to eradicate the Turkish sovereignty over the entire Straits area. In January 1920, the British Cabinet accepted the decision not to evict the Turks from Europe and to allow them to maintain their sovereignty over Constantinople. This was a historical event which constituted a major blow on the policies of Foreign and Prime Ministers.

Following this event, in line with the terms of the Treaty of Sévres, Britain decided to participate with France and Italy in joint military control of the Straits. It was a first time in the history of Straits diplomacy that Britain undertook such a radical step. This British and Allied control was to be exercised through the maintenance of permanent Allied forces in large demilitarised zones on both shores of the Straits and the Sea of Marmora. However, towards the end of 1920, it was understood that the solutions proposed by the Sévres Treaty were inapplicable to the present state of the affairs in Turkey; and unacceptable for the Turkish nationals.

In the following period, Britain was gradually forced to change her policy on the Straits by Turkey's military resurgence and success, Greek failure to impose the Treaty of Sévres, post-war military retrenchment and economic problems in Britain, and division among the Allies regarding the attitude toward Turkish sovereignty over the Straits, the Sea of Marmora, Constantinople and Eastern Thrace. These necessitated a gradual retreat from British policy of

establishing absolute freedom of the Straits and supplanting Turkey's guardianship with Allied Military control in between the years 1921-1922. Accordingly, the changes were suggested in 1921-22 in order to produce a Straits settlement acceptable to the Nationalists in Anatolia. These enclosed: drastic reduction in the size of the demilitarized zones; restoration of Turkish sovereignty over all areas of the Straits except the northern shore of the Dardanelles and Sea of Marmora; reduction in size of Allied occupation forces and restriction of those forces to the Gallipoli Peninsula. By March 1922, as a result of changes on power balance and strategic conceptions, Britain and her Allies were no longer enthusiastic about participating in physical control of the Straits. Interestingly, British politicians came to the point of larger and real international control instead of Allied one. For the responsibility and control of the Straits, they suggested the League of Nations. Actually, in turn, this meant the returning military control to Turkey, because, the League control was no control at all.

The crisis at Chanak, led to the final big change and retreat in Britain's Straits policy developed in the aftermath of World War I. British concessions in favour of Turkey followed one another. These are: restoration of Turkish sovereignty over the entire Straits area by acquiescing to return of Eastern Thrace; a total and permanent withdrawal of all British military forces from the Straits. The general policy implications of these retreats determined the nature of the Lausanne Peace Talks.

The days of the Sévres were so remote now. The terms of the Treaty at Lausanne proved the failure of British war and peace aims to establish absolute freedom of transit and to supplant Turkish control of the Straits. In appearance, Turkish acceptance at Lausanne of demilitarized zones and the principle of restricted freedom of transit for warships was the only positive side of the Treaty for Britain. But it was indeed a face saving article and not useful in practice; because as a belligerent, Turkey retained the right under the Lausanne Convention to close the Straits to all enemy shipping, naval and commercial. This represented a drastic change and concession on the policy which marked the whole period of the post-war Straits diplomacy of Britain. It was the idea 'to establish the freedom of the Straits and prevent Turkey ever again being able to close the Straits to Allied shipping' that constituted the core of the Allied policy. But now, with the Lausanne settlement, everything has gone.

Restoration of partial control of the Straits was reflected in the provisions of the Lausanne peace settlement as such. It re-established the Turkish sovereignty over the Straits and the Aegean Islands at the entrance to

the Dardanelles; it made the Turkish member the permanent chairman of the Straits commission; it allowed Turkey to station troops in Constantinople, sent troops across the demilitarised zones, maintain a gendarmerie in Gallipoli and re-fortify the southern shore of the Sea of Marmora. Most importantly, by the provisions of article 1 and 2, Turkey was authorized as a belligerent to close the Straits in wartime to her enemies. This indeed restored the Turkish control over the Straits.

The Lausanne Convention was replaced in 1936 by the Montreux Convention which completed the restoration of Turkey's physical control of the Straits.